

METODOLOGICKÉ DISKUSIE A SPORY V SLOVENSKEJ FILOZOFICKEJ HISTORIOGRAFII 50. a 60. ROKOV

ANDREJ KOPČOK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KOPČOK, A.: Methodological Discussions and Controversies in Slovak Philosophical Historiography of the 50-ies and the 60-ies.
FILOZOFIA 50, 1995, No 12, p. 763

The discussions and controversies of the fifties and the sixties, concerning the history of philosophy, show the controversial and miscellaneous character of the marxist philosophy even in the period of its domination. They instantiate the resistance of the critical reasoning to the simplifications of the history of philosophy in the Soviet marxist-leninist conception. The so called revisionist criticism of the principles of the official historiography gave rise to a certain deideologization of historical philosophical inquiries and to a more differentiated view of the past periods. Last, but not least, this criticism contributed to the dethronement of marxist doctrine.

„... nech boli naše mýlky akokoľvek veľké a krivdy hocako bolestne sa dotýkajúce ukrivdených, nevidím inú nápravu, než keď tie isté ruky, hlavy a srdcia, ktoré sa omylov a krívd dopúšťali, budú ich statočne a svedomite odstraňovať, a to v práci, ktorá... s témou aj bezprostredne súvisí... Sme tým povinní nie iba voči autorom, ktorých sa schematizmus v našom poňatí dotkol, ale celým generáciám čitateľov, ktoré sme falošne informovali...“

L. Novomeský

Ucelený retrospektívny pohľad na historicko-filozofické metodologické spory a diskusie, ktoré desiatky rokov sprevádzali výskum dejín filozofie na Slovensku v minulom polstoročí, je v súčasnosti aktuálny z niekoľkých hľadísk.

1. Určitý nadhľad a časový odstup, ale i nové duchovné ovzdušie, poznávacie predpoklady a možnosti umožňujú dnes hlbšie poznanie a výklad podstaty skutočných okolností a zmyslu bezpochyby pozoruhodného javu našej neďalekej minulosti, ktorý svojho času nielen oživoval filozofické myslenie, ale vyvolával i nepokoj a obavy o jeho osud.

2. Objektívnejšia interpretácia zaujímavej filozofickej aktivity v polovici storočia zbavená ideologických prímiesí môže prispieť k lepšiemu poznaniu osobitostí sovietyzácie filozofie na Slovensku v päťdesiatych a ďalších rokoch, ako aj procesu vzniku a upevňovania monopolu marxistickej filozofie v jej leninsko-stalinskej podobe.

3. Napokon bez vecného poznania a vysvetlenia jednotlivých aspektov a etáp marxistického filozofického prúdu, jeho obsahu, jeho skutočnej úrovne a funkcie ako súčasť vládnucej komunistickej politickej doktríny v našom živote si sotva dokážeme vytvoriť predstavu o celkovom stave našej filozofie v 20. storočí.

Sovietska filozofia v období jej všeobecného nástupu na Slovensko. Určitý syntetický pohľad na problematiku týchto diskusií a polemik bol uverejnený v roku 1981 ([1], 700-718).

Podľa neho v nich šlo o aplikáciu základnej axiomy marxistického výkladu dejín filozofického myslenia na Slovensku, o interpretáciu imanentného vývinu filozofie a jeho spoločenskej podmienenosti a funkcie ([1], 701). K tomuto vymedzeniu ich zmyslu treba však v záujme komplexnejšieho poznania celého fenoménu uviesť dnes aj ďalšie okolnosti a charakteristické procesy vo filozofii na Slovensku súvisiace s celkovým vtedajším politickým a kultúrnym životom. Na prvom mieste treba v tejto súvislosti charakterizovať to vývojové štádium sovietskej verzie marxistickej filozofie a jej atribútov, ktoré táto filozofia mala v období, keď – po nastolení monopolného postavenia marxistickej filozofie u nás – začala hrať rozhodujúcu úlohu i v našich pomeroch.

Sovietska filozofia, ktorá začala po vzniku ČSR prenikať na Slovensko s označením „leninskej etapy“, bola vlastne – až na niektoré výnimky najmä v dvadsiatych rokoch, keď napríklad DAV publikoval názory Bucharina, Lunačarského a pod. – Stalinovou verziou marxistickej filozofie. Bola pokračovaním a najmä schematizáciou niektorých Engelsových, Plechanovových, Leninových i Bucharinových názorov. Jej podstatou bolo tvrdenie, že dialektické zákony sú všeobecné, vzťahujú sa na celý svet a spoločenská sféra je iba zvláštnym prípadom ich pôsobenia. Tieto prírodné i spoločenské zákony sú rovnako objektívne, poznateľné, predvídateľné, a preto umožňujú poznať, projektovať, riadiť a radikálne zmeniť svet. Práve vďaka týmto svojím črtám sa táto filozofia stala vhodnou súčasťou sovietskej politickej doktríny a nimi zdôrazňovala aj vlastnú pravovernosť a nadradenosť nad inými prúdmi vznikajúcimi v rámci marxistického filozofického myslenia, najmä vo vzťahu k prúdu, podľa ktorého je bytie spoločenským procesom a produktom ľudskej činnosti a ktorý oponoval určitým spôsobom kontemplatívne materializmu a fatalizmom rôzneho druhu (Gy. Lukács, K. Korsch).

To, čo sa v sovietskej filozofii dialo pred vznikom a počas dotvárania tejto verzie marxistickej filozofie, zhrnutej ako svetonázor strany a katechizovanej v známej práci *O dialektickom a historickom materializme*, bolo na Slovensku vlastne neznáme. Napríklad o spore „mechanicistov“ a „menševizujúcich idealistov“ v dvadsiatych rokoch – zrejme poslednej vážnejšej diskusii v sovietskej filozofii – sa slovenský čitateľ mohol dozvedieť až po udusení diskusie dekrétom ústredného výboru sovietskej komunistickej strany (1931) z jedného z prvých článkov L. Szántóa o sovietskej filozofii, v ktorom sa jeho autor postavil jednoznačne na stranu skupiny prezentujúcej Stalinov postoj a monopolizujúcej postupne sovietsky filozofický život.

Stalinská verzia marxistickej filozofie pod všeobecným názvom „leninská etapa“ marxistickej filozofie vrcholí v určitom zmysle v roku 1947 počas známej diskusie o knihe G. F. Aleksandrova *Dejiny západoeurópskej filozofie*, vydané v roku 1946. Okrem opakovania už známej definície marxistickej filozofie ako dialektického materializmu (materialistického svetonázoru a dialektickej metódy) nachádzame však vo vystúpení A. A. Ždanova aj čosi nové. Je to súhrnné oficiálne vymedzenie miesta marxistickej filozofie v dejinách, jej vzťahu k ostatným minulým a prítomným filozofickým smerom a v súlade s tým aj teórie dejín filozofie a metodologických smerníc ich výkladu.

Iste nie je náhoda, že A. A. Ždanov nadväzuje vo svojich úvahách najmä na Leninov postup uplatnený v diele *Materializmus a empiriokriticizmus*. Pripomeňme si niektoré hlavné Ždanovove tvrdenia: dejiny filozofie sú dejinami zrodu a vývoja materialistického svetonázoru a jeho zákonov, boja materializmu proti idealizmu; vznik marxizmu znamená revolúciu vo filozofii. Preto v dejinách filozofie treba venovať pozornosť najmä dejinám marxistickej filozofie,

nie dávno porazeným a pochovaným ideám, nie tomu, čo marxistickú filozofiu spája s ostatnými filozofickými sústavami, ale tomu, čo ich rozdeľuje. To platí o minulosti i o prítomnosti – marxistickí a nemarxistickí filozofi nie sú kolegovia, ale protivníci. V konflikte materializmu a idealizmu, marxistickej filozofie a idealistických smerov, ktoré slúžia kapitalizmu a viedli údajne k fašizmu, treba byť stranícky podľa vzoru autora *Materializmu a empiriokriticizmu*. Všetky tieto a podobné Ždanovove tvrdenia sú naozaj dôsledným uplatnením nielen Engelsovej myšlienky o dvoch táboroch – idealistickom a materialistickom – v dejinách myslenia, ale aj Leninovej tézy o stranách vo filozofii, jeho princípu straníckosti rozvinutého v citovanej práci, z ktorého vyplýva, že vo filozofii je nepripustné stáť na stanovisku medzi materializmom a idealizmom, vyznávať tzv. filozofiu stredy a že filozofické názory v triednej spoločnosti sú vždy nástrojmi triedneho boja.

Takéto črty mala a na takýchto princípoch sa rozvíjala sovietska filozofia vo svojej najagresívnejšej podobe, filozofia tzv. leninskej etapy, keď počas vojny a najmä v povojnovom období začala opätovne prenikať do vtedajšieho nášho pluralitného filozofického života, keď vďaka priaznivým mocensko-politickým a ideologickým pomerom osudovo ovplyvnila vývin filozofie na Slovensku.

Zmysel a základné ciele historicko-filozofického výskumu vo svetle rokovania Prvej konferencie o súčasnom stave filozofie na Slovensku. Klúčom k pochopeniu filozofického diania na Slovensku v uplynulom polstoročí, jednotlivých jeho stránok a udalostí, vrátane zdrojov historicko-filozofických metodologických sporov, je poznanie obsahu rokovania Prvej konferencie o súčasnom stave filozofie na Slovensku, ktorá bola 20. novembra 1950 a ktorú na podnet vedeckej rady ÚV KSS zorganizovala SAVU.

Medzníkom v rozvoji marxistickej filozofie na Slovensku vôbec sa táto konferencia stala z viacerých hľadísk. Pre jej rokovanie nie je charakteristické iba to, že sa k marxistickej filozofii, ktorá si teraz buduje už aj vlastnú inštitucionálnu základňu (Filozofický ústav SAV, katedru na filozofickej fakulte a pod.) hlásia – na rozdiel od minulosti – desiatky jej prívržencov prítomných na konferencii, ba ani to, že sa za vzor slovenskej filozofie akceptuje sovietska filozofia v jej zjednodušenej a sektárskej podobe, ale najmä skutočnosť, že presadzované monopolné postavenie slovenskej marxistickej filozofie sa chce zabezpečiť aj jej maximálne zdôvodneným včlenením do slovenskej kultúry. Preto účastníci konferencie deklarujú nielen svoju ochotu podieľať sa na komunistickej ideologickej aktivite, ale aj snahu definovať postavenie marxistickej filozofie v národnom duchovnom živote, a to práve vymedzením jej vzťahu k minulosti, k národným tradíciám, ako aj k nemarxistickým filozofickým a sociologickým prúdov pôsobiacim dovtedy a v tom čase na Slovensku. Preto ak sa na konferencii na jednej strane zdôrazňuje, že „prvou úlohou... filozofických pracovníkov je, aby zúčtovali s vplyvmi a prežitkami kapitalistickej ideológie“, ku ktorým „patrí ako najnebezpečnejší buržoázny nacionalizmus“ ([2], 16, 17), na strane druhej sa upozorňuje, že pre rozvoj socialistickej filozofie „má veľký význam kritické zhodnotenie našich ideových tradícií... zistenie ich triedneho obsahu“ ([2], 19), čo „vyžaduje zreteľné rozlíšenie reakčných a pokrokových tradícií nášho myslenia, odhalenie negatívnych momentov v našom myslení a kritické zhodnotenie jeho progresívnych prvkov“ ([2], 19-20).

Je zrejmé, že sa pri takejto formulácii „filozofických“ úloh v súlade s potrebami komunistickej ideológie najvyhovujúcejším zdrojom poučenia stala sovietska filozofia, konkrétne spomínané Ždanovovo vystúpenie. Jeho duch preniká viac-menej všetky vystúpenia na konferencii. Podľa jedného z najradikálnejších účastníkov konferencie slovenskí filozofi si majú uvedomiť najmä kvalitatívnu odlišnosť marxistickej filozofie od ostatných filozofických systémov, osvojovať si „bojovnú stránicu filozofiu marxizmu-leninizmu“, „bojovať za uplatnenie bojovej stránicosti na našom filozofickom fronte“ a „prikrčiť čim skôr k spracovaniu a prehodnocovaniu filozofie a ideológie jednotlivých období našich dejín“ ([2], 52-53, 55).

Z hľadiska našej témy je dôležité práve to, čo sa na konferencii povedalo v súvislosti s historiografiou filozofie na Slovensku a s jej poslaním. Bolo toho dosť.

a) V rezolúcii konferencie sa vytyčuje ako cieľ „dôkladné a hlboké prehodnotenie našej filozofie a vyzdvihnutie všetkých progresívnych myšlienkových výdobytkov v našej národnej kultúrnej minulosti, ako sa ony prejavili tak v dielach našich vedcov, politikov a umelcov, ako aj v najrôznejších prejavoch nášho ľudu“ ([2], 82). Z citovaných slov je zrejmé nielen široké, ideologizované vymedzenie predmetu a zmyslu výskumu, ale predpisuje sa mu aj selektívny prístup k filozofickému dedičstvu, pragmatická orientácia na „progresívne výdobytky minulosti“ a ich vyzdvihovanie.

b) V početných vystúpeniach na konferencii bol definovaný a aj v praxi uplatnený žiaduci postup a kritérium „prehodnocovania“: „idealizmus hral v histórii prevažne reakčnú úlohu“, „na rozdiel od idealizmu bol materializmus vždy veľmi pokrokovým činiteľom vo vývine vied“, „nie, a nemôže byť preto kompromisu medzi materializmom a idealizmom“ ([2], 53) a napokon „všetko úsilie iných vrstiev (je) pokrokové iba potiaľ, pokiaľ neprekáža rozvoju robotníckej triedy a jej úloh“ ([2], 66). Nemá teda ísť o poznanie filozofického myslenia v jeho zložitosti, ale o jeho polarizáciu a schematické hodnotenie najmä vo vzťahu k mimofilozofickému, sociálno-politickému kritériu.

c) Vo viacerých prejavoch na konferencii boli v duchu uvedených princípov už aj „zhodnotené“ významné udalosti a osobnosti filozofie na Slovensku: Masarykove názory a tvorba jeho žiakov J. Tvrdeho, J. Kráľa, J. B. Kozáka a ďalších, ideológia hlasizmu, základné diela Svätopluka Štúra, ideový odkaz štúrovcov, filozofická tvorba kresťanských filozofov Š. Osuského a A. Spesza, ale i slovenská sociológia, najmä v tvorbe A. Štefánka. A ďalej sa malo pokračovať takto: „Musíme odhaliť triednu povahu a ciele učení filozofov meštiackej demokracie ako Tvrdeho, Štefánka a Svätopluka Štúra, ľudáckych a klerikálnych filozofov ako Spesza, Polakoviča, Diešku a Osuského...“ ([2], 55-56). Inými slovami – aktuálna politicko-ideologická téza o triednom boji a konflikte triednych záujmov sa mala rozšíriť aj na interpretáciu filozofickej minulosti.

Citované výroky z rokovania konferencie sú pre naše úvahy dôležité najmä z dvoch hľadísk:

a) odpovedajú na otázku, kedy, ako a za akých okolností bol v roku 1950 iniciovaný a následne rozvinutý a organizovaný marxistický výskum dejín filozofie na Slovensku, kedy a ako vznikla diskontinuita v našom historicko-filozofickom výskume prezentujúcom sa už predtým v prácach S. Š. Osuského, A. Hirnera, A. Štefánka, Sv. Štúra a ďalších;

b) potvrdzujú, že ciele, metódy a kritériá tohto výskumu boli formulované najmä v súlade s princípmi spomínaného Ždanovovho vystúpenia na stretnutí sovietskych filozofov, že odborná filozofická aktivita sa mala rozvinúť s jasne vymedzeným ideologickým cieľom.

Tieto skutočnosti treba mať na zreteli preto, že metodologické spory o interpretáciu dejín filozofie na Slovensku, ktoré sú predmetom nášho záujmu, vznikajú a rozvíjajú sa práve ako konflikt medzi úsilím o vedecké poznanie historických faktov a ideológiou, medzi výsledkami reálneho historického vedeckého výskumu a spomínanou vykonštruovanou ideologickou schémou, vnucovanou do filozofického diania z mimofilozofického prostredia. Iba v takomto kontexte je pochopiteľný ich vznik, obsah, priebeh a význam.

Zo všeobecnejšieho hľadiska treba v súvislosti s rokovaním filozofickej konferencie v roku 1950 zdôrazniť najmä to, že skoncovala s pluralitným filozofickým životom na Slovensku a polarizovala, rozčesla ho na dve časti. Na jednej strane sa dotvoril marxisticko-leninský filozofický prúd s jednoznačnou a všestrannou orientáciou na sovietsku filozofiu, ktorý mal všestrannú podporu komunistickej strany a štátnych orgánov a ktorý si mal osvojovať dialektický a historický materializmus, dosiahnuť hegemoniu a monopol vo filozofickom živote, presadzovať marxisticko-leninskú filozofiu do špeciálnych vied a kriticky prehodnotiť duchovné dedičstvo v súlade s potrebami nastupujúcej komunistickej ideológie. Na druhej strane sa ocitli predstavitelia ostatných filozofických prúdov (náboženskej filozofie, kritického realizmu, pozitivizmu, novopozitivismu), ktoré mali byť z filozofického života odstránené – či už v programovanej kritike, alebo v rámci prehodnocovania minulosti. Čoskoro sa však ukázalo, že diferenciácia a pluralita názorov je atribútom filozofického myslenia, ktorý nemožno administratívne odstrániť – objavila sa čoskoro práve v marxistickom filozofickom prúde usilujúcom o neporušiteľný monolit.

Zdá sa, že už na tomto mieste na začiatku štúdie bude vhodné predoslať súčasnému čitateľovi niekoľko poznámok týkajúcich sa celkového politicko-ideologického ovzdušia vo vtedajšom spoločenskom živote a vo filozofii osobitne. Predovšetkým preto, že sa pri ďalšom čítaní textu, pri oboznamovaní sa s analyzovanými myšlienkovými pochodmi, výrokmí a konaním nie neznámych autorov bude často ocitať v akomsi pre neho zvláštnom svete, vo svete neraz ťažko pochopiteľných a zdanlivo malicherných sporov o banálnych problémoch, čo iste povedie k tomu, že si položí aspoň tieto dve otázky: Čo to boli za pomery, keď sa filozofia dostala do takého neutešeného stavu? Na akom základe vlastne vznikli pertraktované spory a diskusie – nepreceňuje sa ich význam?

Historici filozofie a sociológie budú musieť vynaložiť ešte nemalé úsilie na to, aby objasnili okolnosti, za ktorých sa koncom štyridsiatych rokov podarilo nemarxistickú filozofickú a sociologickú aktivitu na Slovensku zasiahnuť tak, že sa jej zvyšky a recidívy takmer nezachovali ani v emigrácii a ani neskôr v disente. Okrem iného budú musieť nájsť odpovede aspoň na tieto otázky: do akej miery sa o nežiadúcu diskontinuitu v tejto aktivite pričínili tie nie bezvýznamné osobnosti, ktoré sa postupne stotožnili s nastupujúcou ideológiou, či už vnútorne, vo svojej ilúzii o jej prednostiach, alebo sa do jej služieb stavali z iných, ťažšie ospravedlniteľných osobných dôvodov? Akú úlohu hral v danom procese fenomén strachu? A napokon, ako sa pod svoju likvidáciu podpísala pomerne málo rozvinutá tradícia spomínaných vedných disciplín, ktorá bola v minulosti výrazne poznačená okrem iného aj politickou angažovanosťou, a preto aj ľahko zraniteľná?

Nech už okolnosti a osobitosti nastolenia monopolného postavenia marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku boli akékoľvek, založila sa ním aj u nás podstatne nová situácia vo filozofii, vznikli špecifické fenomény jej existencie a vývoja i zvláštne podoby úsilia a pokusov o autentickú filozofickú činnosť. V tejto súvislosti je zaujímavé predovšetkým zistenie, že aj sama jej dominácia v podobe doktríny má v každom prostredí zabudovaný v sebe mechanizmus vlastného rozkladu ([47], 52-53). Ukázalo sa, že filozofické myslenie nemožno vzhľadom na jeho povahu (metodické pochybovanie, neobmedzená komunikácia, potreba dialógu atď.) vtiesnať poľahky do doktríny a udržať ju v nej nadhlo. Preto sme boli v minulom polstoročí vo všetkých komunistických krajinách často svedkami rôznych odporov a konfliktov aj v samom marxistickom filozofickom smere. Predmet, miesto a povahu týchto konfliktov určovali konkrétne filozofické i širšie kultúrno-spoločenské podmienky. Tak spôsob a hlavné zámery v nastoľovaní hegemonie a monopolu marxisticko-leninskej filozofie na filozofickej konferencii v roku 1950 a po nej spôsobili, že sa prvé konflikty a spory v rámci tejto filozofie začali u nás objavovať práve v historicko-filozofickej oblasti, a to vo sfére historicko-filozofickej teórie a metodológie, teda tam, kde sa zložitost' a myšlienkové bohatstvo filozofickej minulosti dostávalo do priameho konfliktu so základnými princípmi doktríny. „Preto nebolo náhodné, že práve dejiny filozofie sa k vulgarizátorským metódam chovali najrezistentnejšie...“ ([25], 515). V situácii poznačenej rozporuplnosťou i určitou absurditou – vyplývajúcou napríklad aj z toho, že sa najostrejšími kritikmi doktríny stávali postupne práve viacerí z jej protagonistov, ktorí sa nemienili s ňou radikálne rozísť – nadobúdajú aj vznikajúce spory a konflikty bizarné podoby a prejavy, udivujúce najmä tých, čo ich priebeh sledovali zboku alebo s časovým odstupom. Rozhodne však neboli prvým a jediným prípadom v dejinách filozofie, keď sa i za zdánlivo scholastickými a malichernými spormi skrývali vážne kľúčové konflikty doby. Nech sa už i spory a diskusie, ktoré sme sa podujali analyzovať, javili alebo javia najmä dnes akokoľvek, nemožno za nimi nevidieť aj vážny konflikt medzi snahou o slobodnejšie vedecké poznanie a doktrinárske myslenie, ktoré sa tomuto poznaniu stavalo do cesty.

Konflikt medzi schémou a poznaním – základ diskusie a sporov. Prvú ucelenú a rozpracovanejšiu predstavu o programovanom výskume dejín filozofie na Slovensku nachádzame v článku *Kolektívna úloha slovenských filozofických pracovníkov* ([3], 16-26). V súlade s rokovaním filozofickej konferencie ohlasuje sa v ňom vypracovanie *Náčrtu dejín slovenskej filozofie* a s ním súvisiaci program výskumnej aktivity vedenej FÚ SAV, ktorý má realizovať kolektív filozofických pracovníkov z radov univerzitných profesorov filozofie a najlepších poslucháčov dejín filozofie. V článku je uverejnená periodizácia, vlastne maketa pripravovanej práce, ktorá „chce byť učebnicou socialistického vlastenectva“ a ktorá bude vyhovovať požiadavkám definovaným Ždanovom. Vecné poznanie historických faktov a osobností slovenského filozofického myslenia v minulosti, najmä nepatrnej materialistickej tradície, vedie však už tu ku konfliktu konkrétnej historickej práce so Ždanovovou schémou dejín filozofie. V článku sa totiž píše, že sa dejiny filozofie na Slovensku budú sledovať „ako dejiny boja materializmu a idealizmu, prípadne v našom prípade ako dejiny boja pokrokovejšieho s reakčným v samom idealistickom tábore“, že „v našom prípade ide – až na posledné obdobie – zväčša o boj pokrokovejších názorov s reakčnými“ ([3], 18, 25, 23). Ten istý názor vyslovila autorka aj pri ďalšej príležitosti [5]. Autorka svojimi tvrdeniami akoby priamo polemizovala s kritikou Aleksandrovvého

historiografického postupu, ktorému Ždanov vyčítal „objektivistický eklektizmus“ práve preto, že „boj nepriateľských ideológií ilustruje bojom reakčného a pokrokovému princípu vo vnútri Hegela samého“ ([4], 121). Zložitost' vývinu filozofického myslenia na Slovensku viedla autorku i k formulácii, že počas druhej svetovej vojny existovala u nás „protiidealistická filozofia s prvkami materializmu“. Tak totiž charakterizovala tvorbu skupiny slovenských filozofov, ktorá v predvojnových rokoch a počas vojny pôsobila pod vplyvom novopozitivismu a zároveň postupne akceptovala niektoré tézy marxisticko-leninskej filozofie rozvíjanej v Sovietskom zväze.

Sotva vtedy niekto tušil, že citovanými formuláciami založila autorka niekoľko desaťročí trvajúci historicko-filozofický metodologický spor, ktorý v rozvíjajúcom sa výskume dejín filozofie na Slovensku nadobudol postupne neočakávané dimenzie.

Konkrétna výskumná práca v oblasti dejín filozofie na Slovensku, ktorá sa na pôde FÚ SAV rozvíjala od jeho založenia, narážala od začiatku na rad metodologických ťažkostí a problémov charakteristických pre rodiacu sa vedeckú disciplínu (vymedzenie vlastného predmetu, vzťahy k ostatným historickým vedám, vlastných metodologických postupov atď.). Celá táto problematika sa však ešte viac komplikovala, keď sa vo výskume mali – a aj sa začali – prakticky uplatňovať závery a smernice filozofickej konferencie z roku 1950. Je pravda, že si ich popri aktívnych účastníkoch konferencie poľahky osvojili najmä mladší pracovníci vo výskume, ktorí bez náležitej odbornej erudície podliehali oficiálne deklarovaným filozoficko-ideologickým princípom a nedokázali v tom čase diferencovane reflektovať zložité historicko-filozofické fenomény. Pod vplyvom sovietskej filozofickej literatúry, ale i historicko-filozofického diania v Čechách mali sklon k ideologizovanému čierno-bielemu videniu minulosti. V duchu presadzujúceho sa marxistického hodnotenia Masarykovej filozofie v českej filozofickej historiografii podnikli napríklad kritiku tzv. teórie relatívnej pokrokovosti založenú na zisťovaní pozitívnych a negatívnych stránok filozofických prúdov a ich predstaviteľov, absolutizovali materializmus a marxistickú filozofiu ako kritériá pokroku a pod. (pozri [6], 73–76). To isté možno povedať aj o historicko-metodologických úvahách absolutizujúcich pokrokovosť materializmu, podľa ktorých „po vzniku marxistickej filozofie idealizmus už nemôže priniesť nič podstatné pre rozvoj filozofie ako vedy“ a pod. ([7], 231). Dali by sa uviesť aj ďalšie podobné príklady.

Na obranu Ždanovových názorov na dejiny filozofie vystúpil v dobovom účelnom ideologickom duchu a jazyku tvrdo a provokatívne najmä L. Hanzel ([8], 1340–1343). Po zdôraznení tézy, že dejiny filozofie sú dejinami boja materializmu a idealizmu označil citované názory E. Segéňovej (Várossovej) za nevedecké, lebo vedú k záveru, „že na slovenské pomery nemožno aplikovať marxisticko-leninské princípy vysvetľovania dejín filozofie“. Charakterizoval ich ako „typický sociálnodemokratický objektívizmus“, „revíziu marxisticko-leninského učenia o boji dvoch línií vo filozofii“, „prechod na pozície idealistického vysvetľovania dejín“, podliehanie buržoáznym filozofickým názorom, ktoré hrubo skresľujú a falšujú históriu filozofie na Slovensku, potláčajú a zatajú materialistické tradície na Slovensku a vytvárajú falošné zdanie, že „na Slovensku nebola materialistická filozofia“. Autorkinu formuláciu o protiidealistickej filozofii s prvkami materializmu charakterizoval L. Hanzel ako nelogickú, lebo „hovorí o protiidealistickej filozofii, ktorá však nie je materialistická“, a ako hľadanie akejsi tretej, neexistujúcej filozofie. Nachádza v nej i tendenciu hodnotiť masarykizmus, novopozitivismus a iné formy idealistickej filozofie počas vojny ako pokrokové. Pre vystúpenie L. Hanzela bolo

príznačné najmä to, že do odborného vedeckého sporu vnieslo politikum a vedecký spor sa tak premenil na spor politicko-ideologický.

Vystúpenie L. Hanzela podstatne zmenilo dovtedajší priebeh a ovzdušie diskusie o metodologických problémoch, ktoré prebiehali vo sfére výskumu dejín filozofie. Nielen obsahom a formou vyslovených názorov, ale aj tým, že bolo uverejnené v teoretickom časopise komunistickej strany. Pozitívne možno aj s časovým odstupom hodnotiť živú a často odvážnu polemiku, ktorú – i napriek vtedajším nepriaznivým pomerom v politike a kultúre – vyvolalo najmä na stránkach *Filozofického časopisu*, neskôr *Slovenského filozofického časopisu*. K nastoleným problémom sa vyjadrili účastníci výskumu a uverejnené boli i preklady textov poľských filozofov, ktorí prezentovali síce marxistický, ale diferencovanejší pohľad na filozofickú minulosť a princípy jej interpretácie [12].

Odporcami zjednodušeného výkladu dejín filozofie sa na základe vlastného štúdia konkrétneho historického materiálu, pracovných diskusií a vďaka svojmu odbornejšiemu postupu vo výskume a napokon aj zoči-voči vulgárnym politicko-ideologickým zásahom do výskumu stali veľmi skoro aj tí, čo spočiatku akceptovali bezvýhradne oficiálnu vykonštruovanú schému dejín filozofie.¹

Za krátke dvojročné obdobie sa neobyčajne prudko prehĺbila polarizácia účastníkov rozvinutého historicko-filozofického metodologického sporu. Takmer všetci jeho účastníci – najmä tí, čo pôsobili priamo vo výskume dejín filozofie – sa postavili na stanovisko objektívneho nepredpokladajúceho výskumu filozofickej minulosti na základe štúdia existujúcich prameňov a dokumentov a iba zopár jednotlivcov zotrvalo tvrdošijne pri obhajobe oficiálnej zjednodušenej schémy dejín filozofie. Boli to tí, čo sa venovali obrane ideologickej čistoty v oblasti filozofickej historiografie.

Ťažisko a priebeh sporov. Rozvinutá historicko-filozofická metodologická diskusia o aplikácii základnej axiomy marxisticko-leninského výkladu dejín sa od samého začiatku dotýkala najmä týchto problémov histórie filozofie na Slovensku:

¹ V článku *O niektorých škodlivých dôsledkoch zanedbávania konkrétneho výskumu javov* (Slovenský filozofický časopis XI, 1956, č. 4, s. 377-379) kritizuje napríklad A. Kopček subjektivistické prispôbovanie skutočnosti schémam, polemizuje s citovanými názormi L. Hanzela, ktorý „chce, aby aj v slovenských dejinách v každom prípade prebiehal boj materializmu s idealizmom v klasickej podobe“, a preto vyzýva historikov filozofie „k subjektivistickému konštatovaniu historickej skutočnosti“. Ďalej A. Kopček svoj výklad aktivity hlasitov v práci *Hlasizmus – ideológia protirevolučnej slovenskej buržoázie* (Filozofický časopis, X, 1955, č. 1, s. 36-76) charakterizuje sebakriticky ako subjektivistický a nediferencovaný.

Podobne J. Strinka pri hodnotení svojej už citovanej ortodoxne koncipovanej štúdií *Boj dvoch línií v dejinách filozofie* (Filozofický časopis, X., 1955, s. 229-235) v článku *K otázke kritéria pokroku* uvádza, že „rozpor medzi materializmom a idealizmom v historicko-filozofickom výskume nemožno posudzovať ako absolútny, ale len ako relatívny, pretože dve línie v dejinách filozofie sa nielen navzájom vylučujú, ale ako súčasť vo vzťahu k objektu toho istého procesu filozofického myslenia tvoria aj relatívnu jednotu“ (Slovenský filozofický časopis XII, č. 4, s. 355-356). Dištancuje sa tak od stnulej hranice medzi idealistickou a materialistickou filozofiou a od negativistického vzťahu k idealistickej filozofii, hlásaného predstaviteľmi oficiálneho marxistického filozofického prúdu.

a) **Materialistická a idealistická filozofická tradícia.** Osobitosťou filozofie na Slovensku v minulosti bola skutočnosť, že sa rozvíjala v kontexte alebo pod rozhodujúcim vplyvom kresťanského myslenia, a teda i za absencie výrazných materialistických snáh a tradícií. Téza o dejinách filozofie ako dejinách boja materializmu s idealizmom sa preto nemohla od samého začiatku nedostávať do rozporu so snahou o objektívny obraz tejto skutočnosti. Požiadavka objavovania výraznej materialistickej tradície na Slovensku, silné slová o jej zatajovaní a pod. vyznievali ako fikcie.

Už na začiatku sporov vyslovuje T. Münz názor, že citované tvrdenia L. Hanzela sú „nekonkrétne, nevytvorené na základe rešpektovania materiálu – teda vynesené a priori.“ ... Jeho postup je dogmatický... Apriórne tvrdenie, že... materialisti tu boli a museli byť, je vedecky bezcenné“ ([9], 170). T. Münz nespochybňuje prirodzené za daných okolností všeobecnú platnosť Ždanovovej tézy o materializme a idealizme v dejinách. Jej aplikovateľnosť v našej filozofickej minulosti však ohraničuje, keď najmä na základe svojich poznatkov z výskumu osvietenstva na Slovensku nanajvýš pripúšťa, že „boj materializmu s idealizmom v dejinách slovenskej filozofie možno chápať až na najnovšie obdobie – len ako boj materialistických názorov a tendencií s názormi a tendenciami idealistickými v rámci dvoch po sebe nasledujúcich idealistických systémov alebo v rámci jedného a teda vnútorne protirečivého idealistického systému“ ([10], 164). V širšej súvislosti vidí slovenské špecifikum tak, že „platformou bolo kresťanské náboženstvo, obrana jeho ústredných pojmov, a nepriateľom bol materializmus“, avšak „materialistický tábor bol ďaleko za hranicami, vo Francúzsku, v Anglicku a pod.“ ([10], 164-165).

Nech už kompromis vyjadrený v citovaných slovách bol podmienený čímkolvek, je isté, že ich autor, odmietajúci priamu aplikáciu Ždanovovej historicko-filozofickej metodologickej smernice, rozširoval priestor pre konkrétnu autentickú výskumnú činnosť.

b) **Hodnotenie idealistickej filozofie.** Základný princíp oficiálnej marxisticko-leninskej interpretácie dejín filozofie, podľa ktorého filozofické myslenie minulosti vrcholí vo vzniku filozofie dialektického a historického materializmu – pričom sú jednotlivé filozofické idey a systémy nielen odrazmi, ale aj nástrojmi spoločensko-triednych zápasov – logicky nastoľuje otázku hodnotenia miesta a funkcie jednotlivých historicko-filozofických fenoménov z hľadiska najvyššieho dosiahnutého stupňa v dejinách filozofie, t.j. marxisticko-leninskej filozofie, a z hľadiska ich efektov v triednych zápasoch v dejinách ľudstva, t.j. z hľadiska záujmov komunizmu. Preto sa v metodologických úvahách na pôde marxistickej filozofickej historiografie venuje toľko pozornosti problémom hodnotenia a pokroku v dejinách filozofie, deleniu filozofií minulosti na pokrokové a reakčné atď. Od samého začiatku sprevádzali tieto súvislosti aj výskum dejín filozofie na Slovensku po roku 1950.

Oficiálna marxisticko-leninská filozofia zastávala v tejto súvislosti jednoznačné stanoviská. Ich základom boli Leninove tézy obsiahnuté najmä v spise *Materializmus a empiriokriticizmus*, aktualizované v citovanom prejave A. A. Ždanova. Ako metodologická smernica boli na Slovensku prezentované takto:

1. „Idealizmus hral v histórii prevažne reakčnú úlohu. Bol ideologickým nástrojom spiatostníckych tried...“

2. „Na rozdiel od idealizmu bol materializmus vždy veľmi pokrokovým činiteľom...“

3. „Poziťivizmus (podľa Lenina „opovrhnutiahodná strana stredú vo filozofii“ – A. K.) je... triednou filozofiou mešťiacko-demokratickej buržoázie, jej ideologickou zbraňou...“ ([2], 53, 91).

4. „Preto nesmieme nikdy zastierať rozpory medzi materializmom a idealizmom, ale tieto rozpory neustále odhaľovať“ ([2], 53-54).

V konfrontácii s historickými faktami, pred ktorými sa ocitá historicko-filozofický výskum na Slovensku, vyvoláva takýto obraz dejín filozofie a najmä takto vymedzená funkcia idealizmu odmietavý postoj a sústreduje na seba kritiku z viacerých hľadísk.

a) Predovšetkým sa rozvíja diskusia o zdrojoch, povahe, vývojových etapách a formách idealizmu. J. Bodnár napríklad poukazuje na to, že oficiálne tézy „zjednodušujú výklad idealizmu, nevystihujú v plnom rozsahu príčiny jeho existencie, životnosti, zanikania jedných jeho foriem a tvorenia sa nových“, ďalej, že „popri sociálnej podmienenosti... existujú aj iné faktory, ktoré vplývajú na jeho existenciu, formovanie a pretváranie“ ([13], 257). Proti duchu Leninovho odmietavého hodnotenia idealistickej filozofie v práci *Materializmus a empiriokriticizmus* cituje Leninovu poznámku o gnozeologických koreňoch idealizmu, o tom, že filozofický idealizmus je nezmyslom iba z hľadiska vulgárneho materializmu, a pod. Už v tomto období sa teda u nás začína proces, ktorý sa postupne v neskorších rokoch stáva všeobecným, keď sa priestor pre filozofické myslenie rozširuje kritikou oficiálnej marxisticko-leninskej filozofie v stalinskej formulácii, odvolávaním sa na Leninove výroky z neskoršieho obdobia, najmä z *Filozofických zošitov*.

b) Kritizujú sa predstavy o jednodiatosti idealizmu, poukazuje sa nielen na rozpory medzi materializmom a idealizmom, ale i medzi jednotlivými idealistickými filozofickými prúdmi a školami v minulosti a súčasnosti. Bezprostredným podnetom na túto kritiku a na takéto úvahy o širokej a pestrej palete idealistických filozofií, ako aj o nevyhnutnosti diferencovaného prístupu k ich hodnoteniu sú najmä fenomény pozitívizmu a novopozitívizmu vo filozofii na Slovensku, ktoré sa v historicko-filozofickom výskume nedali obísť. Napokon odpor vyvolalo i citované nešetné odmietnutie ich hodnoty, obsiahnuté v článku L. Hanzela, podľa ktorého je „nevedecké a protimarxistické tvrdiť, že „tieto formy idealistickej filozofie zohrali... pokrokovú, revolučnú úlohu“ ([8], 1343). Neskôr toto tvrdenie nielen opakoval, ale aj aktualizoval M. Topol'ský, keď filozofické spory neprímerane stotožňoval s politickými konfliktmi a písal, že tí, čo budujú „na faktovom neutralizme logického pozitívizmu, stratili ideologické perspektívy vo vlastných vedeckých oblastiach“ ([10], 208).

Proti takýmto zjednodušeniam v hodnotení novopozitívizmu sa zdôrazňuje, „že tam, kde sa zamerá na rozbor skladby vedeckého jazyka a vedeckých metód jednotlivých disciplín exaktných vied, vykonal kus pozitívnej práce“ ([11], 265), alebo že slovenskí intelektuáli zoskupení okolo Vedeckej syntézy v 30-tych rokoch svojím úsilím proti „mystike, zdôrazňovaním požiadavky vedeckej objektivity, platnosti vedeckých zákonov, materiálnej determinovanosti javov zohrali v daných podmienkach relatívne pokrokovú úlohu“ ([11], 188).

Akceptácia tvrdenia, že idealizmus nie je absolútnym nezmyslom, že predstavuje členený a zložitý jav minulosti filozofie so zložitými vnútornými väzbami tak na materialistické filozofické systémy a smery, ako aj na kultúrno-spoločenský kontext v rôznych historických etapách, vedie v prebiehajúcej diskusii o poznávacej a sociálnej hodnote idealistických filozofií logicky k odmietaniu negativistického vzťahu k týmto filozofiám. Relativizuje sa aj absolútna

progresívnosť materialistických filozofických systémov. Zavrhuje sa zjednodušujúca schéma: materializmus = pokrok, idealizmus = spiatocnosť. Na základe výsledkov výskumu sa dokazuje, že sa pojmy materializmu a idealizmu nekryjú vždy s pojmami pokrokovosť a reakčnosť, najmä keď sa má na mysli spoločenská úloha filozofie, a že tam, kde sa udržiaval „idealizmus aj ako svetonázor pokrokových síl a kde materializmus... nemal charakter... skutočne vedeckej metódy, nemožno jednoznačne vystačiť s terminológiou = materializmus = a = idealizmus =... Ak by sme stáli na tom, že jedine materializmus bol v dejinách pokrokovou filozofiou a že táto zodpovedala vždy pokrokovému spoločenskému vývoju, bol by problém výskumu a hodnotenia dejín filozofie apriórne už vyriešený“ ([15], 17-18).

Neprimeranosť zaraďovania filozofických ideí a systémov do dvoch striktno vymedzených filozofických prúdov v dejinách – materializmu a idealizmu – sa v diskusii odvodzuje aj z vnútornej rozpornosti systémov.

Predpoklady pre zmiernenie strnulej a neprekonateľnej hranice medzi idealistickým a materialistickým prúdom v dejinách filozofie a pre pozitívne hodnotenie funkcie idealistických filozofií sa v sledovaných diskusiách rozširujú i vďaka inšpiráciám obsiahnutým v textoch niektorých poľských a sovietskych filozofov (B. Baczo, L. Kołakowski, M. B. Bakradze a B. M. Kedrov, ale i G. V. Plechanov a E. Urx) poukazujúcich na potrebu rozlišovať medzi poznávacím prínosom a spoločensko-ideologickými funkciami filozofických ideí, ktoré bývajú v rozpore a nemožno ich vždy rovnako pozitívne alebo negatívne hodnotiť (pozri [12]). V duchu týchto inšpirácií a na základe výsledkov vlastného výskumu sa prichádza k záveru: „Konkrétne výskumy najmä v národných dejinách filozofie ukázali, že sa pojmy materializmu a idealizmu nekryjú vždy s pojmami pokrokovosť a reakčnosť a že za jediné kritérium pokrokovosti nemožno považovať to, či filozofia bola materialistická alebo idealistická... nejedna filozofická náuka, ktorá z hľadiska vývinu materializmu znamenala pozitívny ideový prínos, mohla hrať dočasne úlohu práporu reakčných spoločenských síl a naopak, pokrokové triedy vyjadrovali niekedy svoj politický radikalizmus v rúchu idealistickej filozofie... Pri hodnotení filozofických ideí treba si teda všimnúť stránku ich teoretického prínosu do dejín ľudského myslenia a vedy, ale aj stránku ich spoločenskej pôsobnosti“ ([15], 11, 12).

V porovnaní s tézami o všeobecne negatívnej funkcii idealizmu v dejinách i v súčasnosti, formulovanými v Ždanovovom vystúpení, podľa ktorých sa pripúšťa pozitívne hodnotenie iba toho, čo je v minulých idealistických systémoch neidealistické, a podľa ktorých súčasná idealistická filozofia vedie do slepej uličky, je v rozklade a zaniká, znamená takýto prístup k hodnoteniu idealizmu i materializmu v dejinách výrazný odklon od zjednodušeného výkladu dejín filozofie a v daných podmienkach i rozširovanie možnosti pre objektívnejší pohľad na duchovný život v minulosti. Hoci kritické názory a metodologické odporúčania slovenských historikov filozofie neprekračujú rámec marxisticko-leninskej koncepcie dejín filozofie, môžeme ich charakterizovať ako akúsi devulgarizáciu Ždanovových formulácií o týchto problémoch, ktoré umožňuje plnšiu reprodukciu filozofickej minulosti.

Zaujímavé a vo vtedajšom politicko-ideologickom ovzduší i občiansky odvážne je hľadanie predpokladov a zdrojov jeho negativistického hodnotenia idealizmu. Ústi totiž do praktizovanej kritiky politizácie filozofickej práce. Jednu z príčin vulgárnej interpretácie vzťahu materializmu a idealizmu v dejinách filozofie v Ždanovovom duchu nachádza napríklad J. Strinka v absolutizácii princípu triedneho boja: „Akékoľvek absolutizovanie ktoréhokoľvek

princípu... vedie nevyhnutne k schematizovaniu dejín... Absolutizovanie triedneho boja bolo aj hlavnou príčinou vulgárneho výkladu Ždanovovej tézy o boji materializmu a idealizmu“ ([14], 355). V rovnakom zmysle sa vyjadruje J. Bodnár, podľa ktorého značný podiel „na zjednodušenom hodnotení idealizmu... má tendencia neúmerne tesne spájať filozofiu s politikou, vedúca až k nivelizácii špecifickosti filozofie“ ([13], 258).

Hoci sa sledované spory o poznávacej a širšej spoločenskej funkcii idealistickej filozofie viedli na pôde filozofickej historiografie, nemožno si nevšimnúť, že prekračovali jej rámec a mierili aj do súčasnosti.

c) Predmet dejín filozofie. Od prvých krokov výskumu dejín filozofie na Slovensku v päťdesiatych rokoch vyvstáva ako aktuálny problém vymedzenie jeho predmetu.

Už skutočnosť, že sa za východisko výskumu akceptuje marxistická filozofia ako svetonázor, ktorého predpoklady a genéza sa má vo výskumnej činnosti objavovať a vysvetľovať, vedie k neprimeranému rozšíreniu predmetu dejín filozofie. Tento proces nadobúda okrem iného podobu znižovania významu odbornej filozofickej aktivity, rozvíjanej na vysokých školách, a vedie k orientácii na „filozofické myslenie“. Tak sa programovo zahrňujú „do dejín filozofie nielen úzko odborné teoretické náhľady na určitý okruh ustálených filozofických problémov, ale aj spoločensko-politické a svetonázorové myšlienky“ ([3], 24). Motívy a predpoklady takéhoto postupu nachádzame vo viacerých faktoroch. Na jednej strane v kritickom postoji marxistickej filozofie k odbornej filozofickej aktivite – nenachádzame totiž v nej žiaducu tradíciu: bola idealistická, špekulatívna, odtrhnutá od života a najmä od sociálnych pohybov a pod. Revolučnosť, sociálny radikalizmus, dialektika sa preto hľadali a nachádzali v dielach národných buditeľov, národno-demokratických vodcov, v literárnej tvorbe a prvky materializmu a dialektiky v myslení prírodovedcov.

Problematicku predmetu dejín filozofie simplifikovala priamo aj sama Ždanovova vulgárno-sociologická definícia tohto predmetu, v ktorej sa ignoruje poznávací význam filozofie, absolutizuje sa jej funkcia v triednych zápasoch a dejiny filozofie sa chápu najmä ako jednoduchý odraz týchto zápasov. „Redukujúc celé dejiny iba na boj revolučných a reakčných tried, prideluje každej z nich aj filozofiu ako priamy ideologický reflex“ ([20], 452). Ako keby v dejinách filozofie nešlo o trvalé všeobecné úsilie o lepšie poznanie človeka a sveta.

Všetky uvedené skutočnosti vedú k tomu, že popredné miesto v historicko-filozofických metodologických sporoch patrí snahám o primeranejšie vymedzenie predmetu dejín filozofie, čo ide ruka v ruku s kritikou viacerých spomínaných zjednodušení a s pokusmi o formuláciu historiografických metodologických princípov, ktoré by boli kompatibilné s konkrétnou výskumnou aktivitou.

Už na začiatku roka 1957 publikuje Slovenský filozofický časopis preklad textu s charakteristickým titulom ([16], 74-84). Jeho autor kritizuje Ždanovovu definíciu dejín filozofie za to, že v nej chýba vymedzenie predmetu samej filozofie, že silne exponuje boj dvoch táborov a spomína, že vo výskume dejín filozofie je nevyhnutné rešpektovať jednotu filozofie, relatívnu autonómiu ľudského myslenia a stavia sa i proti nihilistickému vzťahu k nemarxistickej filozofii vôbec.

V podobnej intencii sa o predmete dejín filozofie vyslovuje E. Városová. Ždanovovej definícii vyčíta, že sa jej autor dopúšťa redukcie predmetu dejín filozofie, keď ho stotožňuje iba s jednou jeho stránkou, a síce so vznikom a vývinom materialistického svetonázoru. Zdôrazňuje

zároveň, že dejiny filozofie nie sú natoľko vecou minulosti ako skôr momentom tvorby súčasného myslenia. Predmet dejín filozofie sa vyvíja, vlastné sú mu imanentné zákonitosti, historické súvislosti a spoločensko-kultúrna podmienenosť, avšak nemožno ho pochopiť a vymedziť vulgárno-sociologicky ([19], 65 a 52).

* * *

Zo stručného výkladu príčin, priebehu a obsahu kriticko-metodologických diskusií a sporov – ktoré vo výskume dejín filozofie na Slovensku vznikli už pri jeho začiatkoch v 50-tych rokoch a pokračovali s rôznou intenzitou celé desaťročia – je z časového odstupu ešte zrejmejšie, že boli prejavom konfliktu medzi snahou o maximálne možný objektivný výklad dejín filozofie a ideologicky motivovaným vnucovaním ich všeobecnej schémy. Výsledky rozvíjajúceho sa výskumu konkrétného historického materiálu, čoraz hlbšie poznanie zložitého a mnohostranného predmetu výskumu sa nevyhnutne dostávali do narastajúcich a zostrujúcich sa sporov s ideologizovanou predstavou o filozofickej minulosti. Nie je teda náhoda, že práve v tejto oblasti nášho filozofického života sa už pri prvých krokoch inštitucionalizácie marxistickej filozofie u nás zrodil konflikt medzi oficiálnou filozofiou, propagovanou a obhajovanou komunistickou stranou a jej inštitúciami, na jednej strane a filozofmi usilujúcimi o autentické filozofické myslenie na strane druhej, konflikt, ktorý sa ako súvislá niť ťahne celým obdobím monopolného postavenia marxistickej filozofie na Slovensku a za rôznych politicko-ideologických okolností stráca alebo nadobúda na ostrosti a šírke. Podľa toho, ku ktorej strane jeho účastníci v konflikte patrili alebo ktorej strane stránili, označujú ho známymi sloganmi: boj proti dogmatizmu, za tvorivé myslenie alebo ako boj proti revizionizmu, za čistotu marxistickej filozofie, proti objektivizmu, za straníckosť atď. Podstatu analyzovaných diskusií a sporov pregnantne vyjadril už pred časom I. Hrušovský: „Pred niekoľkými rokmi snažili sme sa v súvislosti s prípravou *Kapitol z dejín slovenskej filozofie* uplatňovať v rozpore s prevládajúcim stanoviskom diferencovanejšie skúmania a hodnotenia dejín filozofie... Tieto polemiky a zápasy s dogmatikmi prebiehali ešte v období pred XX. zjazdom KSSZ a viedli sa v záujme prekonania stagnácie na poli výskumu dejín filozofie“ ([17], 30).

Sledovaná filozofická aktivita nebola teda slovenskej historiografii zvonku umelo naoktrojovaná a ani samoúčelná: vyplynula z konkrétného historicko-filozofického výskumu a zároveň ho spätne ovplyvňovala.

Vyvrcholenie prvej etapy diskusie a sporov. Hoci sa diskusia a spory týkali špecifických filozofických problémov, nemohli nemať v rámci marxisticko-leninskej filozofie od samého začiatku ideologické aspekty a dôsledky – dotýkali sa predsa rôznym spôsobom strážených princípov politicko-ideologickej doktríny. Predstavovali odpor proti totalitnému ovládnutiu konkrétnej duchovnej sféry spoločnosti. Nemožno si nevšimnúť aj ich širšie, ba i medzinárodné súvislosti. Boli súčasťou intelektuálnych pohybov v ostatných krajinách sovietskeho bloku a ovplyvňovalo ich výrazne aj ich širšie okolie: podnecoval a živil ich proces destalinizácie, ideologický „odmák“ po XX. zjazde sovietskej komunistickej strany a tlmili, brzdili ich prechodné úspechy v stabilizácii totalitného systému.

Hoci stranícki ideológovia nazvali túto vlnu odporu a kritiky – analogicky daniu v socialistickej hnutí v 19. storočí, súvisiacim s pôsobením E. Bernsteina – revizionizmom, išlo

vlastne – ako uvádza L. Kołakowski – o racionalistické tendencie v rámci marxizmu, o odmietanie chudoby pojmov a kategórií v leninsko-stalinskom marxizme, o kritiku pokusov redukovať celú kultúru na triedny boj, filozofiu na boj materializmu s idealizmom atď. ([18], 516).

Sledované historicko-filozofické metodologické spory v slovenskej filozofii vyvrcholili vo dvoch fenoménoch, ktoré určitým spôsobom aj uzatvárajú ich prvú etapu a sú výrazným medzníkom v celkovom ich priebehu. Sú nimi vydanie zborníka *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie* [15] a kritická štúdia E. Várossovej zaoberajúca sa problematikou a naliehavou potrebou teórie dejín filozofie ([19], 52-66).

1. Z nášho hľadiska je pozoruhodný a významný úvod publikácie *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*, v ktorom organizátorka a koordinátorka výskumu dejín filozofie na Slovensku nielen sumarizuje dosiahnuté výsledky, ale hodnotí aj význam metodologických sporov ako integrálnej súčasť rozvoja výskumu. Obsah publikácie prezentuje autorka ako prvé predbežné výsledky marxistického historicko-filozofického výskumu u nás, charakterizuje základné metodologické princípy a postupy autorského kolektívu, ako aj jeho problémy a ťažkosti, na ktoré narážal pri zakladaní novej filozofickej disciplíny. Prednosť uplatňovanej výskumnej metódy vidí autorka v tom, že – na rozdiel od nemarxistických dejín filozofie – k filozofickému mysleniu nepristupuje ako k samostatnej, od spoločenského bytia nezávisle sa rozvíjajúcej duchovnej aktivite, iba ako k imanentnému procesu poznania, ale že rozvoj filozofie skúma v súvislosti „s celkovou dobovou a svetonázorovou orientáciou, ako aj so sociálno-politickou zaradenosťou samých bádateľov“, „v súvisi s jeho sociálnym dosahom“, „že popri vlastnej špecifickosti a imanentnosti vývinu filozofie musí sa rešpektovať aj jej objektívna podmienenosť a spätná pôsobnosť v sociálnej realite“ ([5], 8, 9, 10). Význam absolvovaných metodologických diskusií vidí autorka najmä v tom, že sa vo výskume prekonalo zjednodušujúce hodnotenie minulosti, ktoré sa vyskytlo pod vplyvom Ždanovovej definície dejín filozofie, že sa odmietlo jednostranné kritérium pokroku, čo umožnilo vytvoriť pravdivejší obraz minulosti, a tiež to, že sa autori štúdií snažia „s väčším-menším úspechom zbavovať sa uprišlišného historizovania a ekonomizovania a usilujú sa uplatňovať metódu historického materializmu priamo na rozbere skúmaného ideového materiálu“ ([5], 17). Uvedené zbavovanie sa historizovania a ekonomizovania treba chápať ako čoraz úspešnejšie sústredzovanie pozornosti na špecificky filozofické javy, na ich vnútornú hodnotu a obsah, ako prekonávanie predstavy, že sa tieto javy vyčerpávajúco poznajú a objasnia, keď sa dokáže ich historická a najmä ekonomická podmienenosť, čo postulovala odmietnutá historicko-filozofická schéma.

2. Myšlienky úvodu rozvíja E. Várossová v spomenutej štúdii o potrebe teórie dejín filozofie. Inšpirovaná Hegelovými názormi na dejiny filozofie prináša ucelený historicko-filozofický príspevok k prebiehajúcim diskusiám, najmä k sporu o predmete a základných historicko-filozofických postupoch. K riešeniu aktuálnych historicko-metodologických sporov prispieva nielen novými pohľadmi na nastolené problémy, poukazovaním na ich širšie súvislosti, ale i kritickými pohľadmi na viaceré stránky marxistickej histórie filozofie, úzko súvisiace s pomermi vo vtedajšej marxisticko-leninskej filozofii vôbec. Predovšetkým:

a) Vyzdvihuje vnútornú súvislosť medzi súčasným filozofickým myslením a jeho históriou, medzi filozofiou a jej kultúrnym kontextom; odvoláva sa najmä na Hegelove slová, že „čo sme, sme zároveň aj historicky“, poukazuje na stále aktuálny význam štúdia dejín filozofie pre

rozvoj filozofického myslenia: „Dejiny filozofie nie sú v prvom rade historickou vecou, ale... filozofickou, vzťahujúcou sa na nepretržité, dnes i v priebehu stáročí aktívnu podstatu duchovnej činnosti, t.j. na vytváranie samého myslenia, na usústavňovanie samej filozofie... Predmet dejín filozofie nemožno preto klásť mimo myšlienky, mimo historického procesu utvárania myšlienky“ ([19], 59). Z tohto princípu vyvodzuje tak aktuálnosť historicko-filozofickej práce (koreniacu vo vnútorných potrebách samej filozofie, a nie v aktuálnych ideologických, agitačno-propagačných potrebách, ako sa to v týchto časoch najčastejšie zdôrazňovalo), ako aj záver o vývoji a historickosti predmetu dejín filozofie.

b) Akcentujúc chápanie predmetu dejín filozofie ako zákonite sa vyvíjajúceho objektu, zdôrazňuje autorka potrebu sledovať filozofický proces minulosti z hľadiska zákonitostí jeho imanentného vývinu, z hľadiska jeho historickej súvislosti a spoločenskej podmienenosti, ako aj z hľadiska vecnej súvislosti filozofie s náboženstvom, umením, politickými dejinami; odmieta vulgárne, sociologické chápanie poslania filozofie v minulosti a schematický obraz jej dejín, podľa ktorého by dejiny filozofie mali predstavovať vývin materializmu ako svetonázoru pokrokových tried, kým idealizmus by sa mal akceptovať iba ako neorganický činiteľ, výplod reakčných tried a nástroj na potláčanie pravdy a vedeckého poznania. V protiklade k zjednodušenej predstave o dejinách filozofie formuluje ich úlohu tak, že filozofiu a jej vývoj v jednotlivých obdobiach majú zobrazovať v kontexte celkového myšlienkového úsilia vlastnej doby, že na historickom vývine filozofickej problematiky majú prezentovať „celú dynamickú škálu tohto procesu, cieľ a význam myšlienkových bojov, zrod, odumieranie a znovunastavenie filozofických otázok a celkovú zákonitosť tohto vývinu“ a približovať nám tak „vlastnú podstatu filozofickej činnosti vôbec“ ([19], 52).

c) Z hľadiska našich úvah je osobitne zaujímavá autorkina kritika marxistickej filozofickej historiografie, ktorá je na svoju dobu odvážna. Vytýka jej dogmatický prístup k historickému materiálu, ktorý sa má prispôbovať „hotovým a vyčerpávajúcim všeobecným poučkám“, „nedostatočné odborné a teoretické zvládnutie tejto problematiky, prípadne jej zjednodušenie“ ([13], 64). Za najväčší nedostatok disciplíny však považuje fakt, že jej chýba vlastná teória a koncepcia. V tejto súvislosti je pozoruhodná autorkina otvorená kritika oficiálnej koncepcie dejín filozofie, ako ju formuloval A. A. Ždanov. Kým predtým sa východisko z rozporu medzi výsledkami objektívneho výskumu dejín filozofie na Slovensku hľadalo často nanajvýš v akejsi „tvorivej aplikácii“ Ždanovových téz, stretávame sa tu s poukazovaním na ich jednostrannosť. Hoci sa neodmietajú absolútne a uznáva sa ich určitý heuristický význam, vyčíta sa ich autorovi, že „vo svojej definícii sa dopustil stotožnenia predmetu dejín filozofie s ich podstatnou zákonitosťou“, pretože ich predmet redukuje na zrod, vznik a vývin materialistického svetonázoru. „Pojem materializmu“, píše autorka, „je omnoho užší ako pojem filozofie a podľahli by sme tomu istému omylu ako filozofi minulosti, keby sme vychádzali zo súčasného vývinového štádia filozofie a našu vlastnú predstavu o filozofii by sme zovšeobecnilí na predmet jej dejín...“ ([19], 65).

Celým textom štúdie preniká dôležitá myšlienka, že práca v oblasti dejín filozofie je organickou súčasťou rozvoja filozofie vôbec, že sa má stať „jedným z prameňov oživenia filozofického ruchu u nás“.

Do rozvíjajúcich sa diskusií a sporov prispieva štúdia E. Városovej nielen kritickými postojmi k jednotlivým oficiálne hlásaným tézám a postupom v oblasti dejín filozofie, ale aj

a najmä, celkovým poňatím historicko-filozofickej činnosti a zdôrazňovaním jej významu pre autentické filozofické myslenie. Prezentovaný pohľad na miesto dejín filozofie bol v zrejmom protiklade k aktuálnym snahám využívať filozofické dedičstvo najmä ako zásobu ideí a ilustračný materiál pre dogmatizovanú schému súčasnej filozofie. Bol vlastne výzvou k tomu, aby sa duchovná chudoba prítomnosti prekonávala bohatstvom minulého filozofického myslenia. Naznačoval, že výskum dejín filozofie nie je ideologickým priestorom pre amatérstvo, pre akési kádrovanie filozofov a filozofie minulosti ani pre sektársku selekciu filozofickej tradície.

Celkove však ohlasy na samo vydanie *Kapitol z dejín slovenskej filozofie* neprispeli významnejšími podnetmi k historicko-filozofickým metodologickým diskusiám.

V hodnotení zborníka štúdií prevažujú názory, že ide o publikáciu, „v ktorej sa po prvý raz v dejinách našej vedy podáva prehľadný obraz o vývine filozofického myslenia na Slovensku“ ([14], 344), o „dielo napísané v celku zo seriózneho vedeckého marxistického stanoviska“, ktoré je „i napriek nedostatkom prvým významnejším ovocím práce poväčšine mladého kolektívu filozofických pracovníkov na Slovensku a prínosom do našej filozofickej literatúry“ ([21], 12).

Stanoviská a názory recenzentov k jednotlivým aspektom publikácie možno celkove rozdeliť do dvoch skupín.

Do prvej skupiny patria tie, ktoré akceptujú a akcentujú protidogmatické a protischematické postoje z metodologickej diskusie týkajúce sa vzťahu materializmu a idealizmu v dejinách: úvod publikácie charakterizujú ako „rozhľadný, prekonávajúci jednostranné, vulgarizátorské náhľady spred 3-5 rokov“, pripomínajú, že v ideologickej sfére existujú „neideologické, t.j. mimotriedne, všefudské prejavy ľudskej aktivity, odmietajú tézu, že „po vzniku marxistickej filozofie idealizmus nemôže v podstate priniesť nič nového pre rozvoj vedeckého svetonáhľadu“, v absolutizácii princípu triedneho boja vidia hlavnú príčinu vulgarizácie vzťahu materializmu a idealizmu v dejinách a relativizujú vzťah medzi týmito filozofickými prúdmi ([14], 344, 355, 355-356).

Druhú skupinu tvoria kritické výhrady voči autorom jednotlivých štúdií z pozície oficiálnej schémy dejín filozofie: vyčíta sa im, že „neprihliadajú dostatočne k vzájomnému boju idealizmu a materialistických tendencií“, že nevidia rozpor medzi idealizmom a racionálnymi prvkami vo filozofii analyzovaných osobností; poukazuje sa na „odtrhnutosť líčenia filozofickej problematiky od všeobecných ekonomických pomerov“, vykazovanie sociálno-politických názorov historických postáv z filozofie „do oblasti histórie a ekonómie“ sa kvalifikuje ako nesprávne, namietajú, že mimo pozornosti autorov štúdií zostáva vplyv analyzovaných filozofických názorov na vedomie ľudu, boj a zmýšľanie ľudových mas a napokon sa vyslovuje pochybnosť, či sa v realizovanom výskume vyťažilo „naozaj to najcennejšie z minulosti a či sa nepopisuje a neprehodnocuje to, čo je viac-menej známe“ ([21], 9, 10, 11). Najradikálnejšie medzi kritickými výhradami sú bezpochyby tie, ktoré autorom publikácie vyčítajú, že opúšťajú marxisticko-leninský princíp „materiálnosti a materiálnej (objektívnej) determinovanosti skutočnosti“ a pripúšťajú, že veda „má svoju logiku a svoju zákonitosť“ ([22], 9), alebo ktoré mieria proti uplatnenému diferencovanému hodnoteniu idealistických filozofií ([23], 4). Okrem toho si nemožno nevšimnúť, že kontext, v ktorom sa tieto výhrady uvádzajú, je pokračovaním ducha spomenutých ideologických textov zo začiatku 50-tych rokov a že ich zmyslom je obrana oficiálnych historiografických téz.

Kulminácia kritiky sovietskej koncepcie dejín filozofie v 60-tych rokoch. Druhá etapa diskusií a sporov o metodologických problémoch dejín filozofie zapadá do polovice 60-tych rokov. Širším spoločensko-politickým prostredím tohto javu je známa narastajúca kritika rôznych oficiálnych stalinských politicko-ideologických dogiem vo všetkých sférach spoločenského života, osobitne vo vede, v umení a kultúre vôbec, rozvíjajúca sa s rôznou intenzitou v podmienkach narastajúcej dezintegrácie existujúceho spoločensko-politického systému najmä od polovice 50-tych rokov. Rozvoj kritického prúdu sa vo filozofickom živote prejavuje v tomto období tak, že sa v čoraz početnejších sférach filozofickej aktivity porušuje konvencia a stereotyp. Nastolujú sa nové problémy a nové prístupy k riešeniu tradičnej problematiky a napokon aj nové filozofické prúdy, ktoré otriasajú oficiálnou marxistickou filozofiou (snahy o nové vymedzovanie podstaty a funkcie filozofie, o jej uvoľnenie zo zajatia ideológie a politiky, filozofia človeka a otázky humanizmu, filozofia praxe s problematikou odcudzenia a kritikou politickej manipulácie človekom, nový tolerantný vzťah k nemarxistickej filozofii atď.).

Kým oblasť výskumu dejín filozofie na Slovensku a jeho metodologická problematika bola v 50-tych rokoch prvým a hlavným miestom kritického úsilia o racionálne a autentické filozofické myslenie, úsilia namiereného proti dogmatickej marxisticko-leninskej filozofii, rozširuje sa táto kritika v nových pomeroch aj do ostatných filozofických disciplín. Vo sfére svojho vzniku si však aj v tomto štádiu zachováva určitú osobitosť. Je ňou fakt, že dosahuje v určitom zmysle svoje vyvrcholenie, keď si v historicko-filozofickom výskume všeobecné uznanie získavajú princípy maximálne objektívneho a diferencovaného prístupu k hodnoteniu filozofickej minulosti.

Do historicko-filozofickej diskusie vstupuje na začiatku 60-tych rokov viac ako predtým aj I. Hrušovský. Robí to na stránkach svojich knižných publikácií, pričom vo svojich textoch najmä zhrňuje a hodnotí názory vyslovované v predchádzajúcich etapách diskusie, erudovane podporuje diferencované hodnotenie javov v dejinách filozofie, vrátane idealistických smerov, a odmieta uplatňovanie vulgárnych schém vo výskume. Zdôrazňuje najmä tieto momenty:

1. „Oblasť filozofie má svoje špecifické črty a organicky súvisí s filozofickými smermi minulosti.“

2. „Historik filozofie... neskúma iba zrod a vývin filozofie a dejinné príčiny, ale aj to, akú úlohu zohrala filozofia v spoločenskom vývine.“

3. „Línia spoločenského pokroku a línia rozvoja materialistického svetonázoru sa zhodujú a sú v súlade len keď máme na zreteli veľké časové dimenzie.“

4. „Každá výskumná filozofická náuka (má)... množstvo súvislostí a stránok, ktoré určujú jej postavenie v dejinách filozofie a v spoločenskom vývine.“

5. „... Pokrokové triedy v dejinách neraz vyjadrovali svoje záujmy v prvkoch idealistickej filozofie.“

6. „... Idealistické smery vytýčením nového problému alebo novou formuláciou problému neraz prispeli k rozvoju materializmu“ ([29], 262, 262-263, 264, 266).

Bezprostredným impulzom k oživeniu historicko-filozofickej metodologickej diskusie v 60-tych rokoch sa stal text E. Várossovej, publikovaný ako osobitná štúdia ([24], 337-349) a ako *Doslov* publikácie, predkladajúcej slovenskej verejnosti ďalší pokus o ucelený pohľad na dejiny filozofie na Slovensku ([25], 509-525).

Hoci je text pokračovaním autorkiných úvah a postojov z minulých rokov, predsa sa za nových okolností viaceré už predtým pertraktované názory a postoje formulujú v ňom odvážnejšie a ostrejšie. Obsahuje však aj nové podnety ďalšieho rozvoja historicko-filozofickej metodológie. V tejto súvislosti upúta najmä interpretácia súvislosti medzi vulgarizátorskými postupmi v historicko-filozofickom výskume a celkovou situáciou vo filozofii.

1. Úvodnou ideou autorkiných úvah o aktuálnych historicko-filozofických problémoch a o spôsoboch ich riešenia vo výskume je fenomén špecifickosti filozofie a podmienok jej imanentného vývoja, na ktoré sa nemá zabúdať ani pri rešpektovaní spätosti filozofických myšlienok so širším kultúrno-spoločenským kontextom. Inšpirovaná Hegelovou myšlienkou o časoch pre filozofiu priaznivých a nepriaznivých, poukazuje autorka na dlhoročnú stagnáciu celej marxistickej filozofie v pomarxovskom období, keď „filozofia bola... odsunutá do pozadia, resp. bola podriadená mimosystémovým, predovšetkým prakticko-politickým hľadiskám“, keď „došlo nevyhnutne k jej zjednodušeniu, k redukcii jej významu a v jadre vlastne k popretiu jej špecifickosti“. Uvádza, že sa filozofia, až na určité výnimky (Gy. Lukács a pod.), „k vlastnej filozofickej problematike ontologickej a gnozeologickej, o problémoch antropologických ani nehovoriac... tvorivo a s tendenciou o ich novú analýzu a syntézu takmer nevracali, považujúc ich alebo za vyriešené, alebo za nepatriace do marxizmu“. Pripomína v tejto súvislosti neutešený osud symbolickej logiky, sociológie, estetiky, psychológie a etiky ([25], 512, 513). Následne analyzuje najmä dôsledky nepriaznivých pomerov vo filozofii, vo filozofickej historiografii.

2. Stagnácia špecifickej filozofickej práce a zjednodušovanie samého marxizmu, jeho stotožňovanie s niektorými jeho pragmatisticky traktovanými tézami splodilo podľa autorky v historiografii ilustratívno-statické chápanie dejín filozofie. „Dejiny filozofie ako ilustrácia historických foriem boja materializmu s idealizmom (ktorý sa 'nota bene' formuloval najčastejšie ako výraz boja pokrokových a reakčných tried a ďalej sa redukoval na hľadanie ekonomických ekvivalentov), ako opis procesu vzniku a vývinu materialistického svetonázoru (ukončeného v podstate vznikom marxizmu, kým akýkoľvek prínos zo strany idealistických pohegelovských systémov – tzv. filozofie úpadku – bol vylúčený) stratili, paradoxne, aj hodnotu objektívne historickú, aj aktuálnu filozofickú“ ([25], 515-516). Keď k takto podanému pochmúrnemu obrazu marxistickej historiografie pridáme ešte autorkinu charakteristiku známej Ždanovovej definície dejín filozofie ako definície, v ktorej sa „v nejednom smere prejavila kulminácia nesprávnych teoretických manier, sťažujúcich náročný vedecký výskum dejín našej filozofie“, a teda nie ako celkove správnej tézy, ktorá sa iba vulgárne aplikuje – čo sa často opakovalo na začiatku historicko-filozofických metodologických sporov –, dostaneme sa k bezpochyby najkritickejšiemu pohľadu na základné princípy oficiálnej sovietsko-ždanovovskej historiografie, aký bol u nás v minulosti vyslovený. Autorkina kritika je ešte radikálnejšia, ba dokonca mieri ďaleko za ždanovizmus, keď známu tézu o boji dvoch absolútne protikladných línii materializmu a idealizmu ako hybnej sile a forme filozofického myslenia, spochybňuje slovami: „... Hľadisko prízvukujúce a osamostatňujúce iba boj materializmu s idealizmom dopúšťa sa chyby metafyzickým hypostazovaním jedného zorného uhla... vo vzťahu k zložitému, rozpornému procesu vzniku, pretvárania a opätovného nastoľovania a pretvárania filozofických poznatkov v rámci vyvíjajúcej sa filozofie“ ([25], 516). V danom prípade máme bezpochyby do činenia

s najjednoduchším odmietnutím Ždanovovej tézy o boji materializmu a idealizmu ako základnom zákone dejín filozofie v našej filozofickej literatúre.

4. Proti metodologickému postupu, ktorý vedie „vo všetkých... marxistických učebniciach... k schémam, k voluntaristickému podceňovaniu alebo preceňovaniu postáv a prúdov, k izolovanému a metafyzickému traktovaniu vývinových momentov filozofie“ stavia autorka svoje poňatie dejín filozofie ako jednotného procesu tvorby filozofického poznania, princíp, podľa ktorého „pochopiť ústredný problém dejín filozofie znamená hľadať ho: a) v podstatnej súvislosti zdanlivo minulých systémov a náhľadov so stupňom, ktorý filozofia v prítomnosti dosiahla, b) v protirečivej jednote filozofie, dialekticky objímajúc v sebe celé bohatstvo svojich rozmanitých stupňov a momentov, ktoré sa realizovali v zvláštnej podobe v určitých spoločensko-historických podmienkach“ ([25], 516). Dejiny filozofie sa teda nevyznačujú iba diferencovanosťou a protirečivosťou názorov a celých systémov, nie sú najmä a už vôbec nie iba sférou spoločensko-politických zápasov a konfliktov. Ich rovnako výraznou črtou je aj tendencia k syntetizácii a integrácii. „Nemožno totiž postaviť apriórne otázku tak, či Platón alebo Demokritos, Bacon alebo Descartes, Leibniz alebo Spinoza atď. má stáť viac alebo menej v popredí dejín filozofie. Všetci sú reálnymi a nevyhnutnými ohniskami procesu jej rozvoja“ ([25], 516). Sú to bezpochyby formulácie, ktoré svojho času vyjadrili u nás najpregnantnejšie nezlučiteľnosť základných téz oficiálnej marxisticko-leninskej historiografie s vedeckým výskumom dejín filozofie.

5. V analyzovanom texte nachádzame aj pohľad na zdroje, priebeh a efekty dovtedajších diskusií a sporov o metodologických problémoch slovenskej historiografie. Skutočnosť, že „práve dejiny filozofie sa k vulgarizátorským metódam chovali najrezistentnejšie“ a že „práve filozofi spracúvajúci historické témy kliesnili v neďalekej minulosti cestu k obrode filozofického myslenia“, vysvetľuje autorka najmä tým, že štúdium dejín filozofie vedie k poznaniu identity filozofie, k poznaniu toho, čím filozofia bola a čím je v skutočnosti. Uvádza fakt, že hoci sa Ždanovova formulácia o dejinách filozofie mohla „zdať v začiatkoch – pred poznaním materiálu – aj sugestívna a pracovne výhodná“ (svojím zjednodušením historickej skutočnosti umožňovala robiť závery aj bez všestranného a hlbokého poznania materiálu), našla u nás len málo nábehov na zjednodušenia, ktoré boli viac omylmi vyplývajúcimi z apriórneho prístupu ako výsledkom dlhšieho bádania. Tvorbe vlastnej koncepcie dejín, ktorá sa v našom výskume postupne vytvárala, neprospievala kritika jednotlivých výskumných počínov z pozícií oficiálnej ždanovovskej interpretácie filozofickej minulosti, ktorá metodologickú problematiku ideologizovala namiesto toho, aby poukazovala na nerešpektovanie osvedčených vedeckých princípov a postupov vo filozofickej historiografii.

6. Ak autorka vyslovuje na jednej strane spokojnosť s tým, že sa na základe výsledkov výskumu črtá už i určitá vnútorná dynamika nášho filozofického dedičstva, že sa ustálili hodnotiace kritériá týkajúce sa starších dejín, zložitejším sa jej javí „hodnotenie novších prúdov, pre ktoré sa v marxizme zaviedol termín =filozofia úpadku=“. Zároveň však vyslovuje nádej, že celkové oživenie tvorivého hľadania vo filozofii, podnetné diskusie o otázkach človeka, o probléme odcudzenia, filozofii spoločnosti a dejín, o povahe filozofického osvojovania skutočnosti umožnia aj historikom filozofie lepší prístup k paušálne odmietaným filozofickým prúdom.

Názorom E. Városovej oponoval iba jeden autor ([26], 196–208). Vyslovil nesúhlas najmä s jej názorom, „ktorý hovorí o akejsi imanentnosti vedy vôbec a filozofie zvlášť“ ([26],

199). Ďalej obhajoval najmä dve známe ortodoxne zjednodušujúce tvrdenia: po prvé, že „idealizmus nemôže byť pokrokovejší ako materializmus“ a po druhé, že „tam, kde idealisti mali pravdu, jednako to len bola zásluha nie ich idealizmu, ale toho, že idealizmu neboli verní“ ([26], 206, 207).

Celý spor sa tentoraz rozvinul a aj skončil na stránkach časopisu *Filozofia*. E. Városová reagovala na tvrdenia oponenta svojím lapidárnym vysvetlením pojmu „imanentnosti vývinu filozofie“, pod ktorým rozumie „prostý fakt, že tento vývin má svoje vlastné vnútorné zákonitosti, že je neredukovateľný na vývin iných prírodných alebo spoločensko-vedných oblastí a že ho treba skúmať špecificky adekvátnymi metódami“, ako aj rukolapnými argumentami na podporu diferencovaného prístupu k historicko-filozofickým fenoménom ([27], 209-210). Celý spor uzavrela redakcia časopisu uverejnením značne konfúzneho textu M. Topol'ského ([28], 533-535) a s poľutovaním, že na podnetnú stať E. Városovej „nenadväzovala diskusia, ktorá by bola viedla k ďalšiemu prehĺbeniu problematiky na tej úrovni, ktorá už bola dosiahnutá, ale že sa prejavili určité tendencie vracaj túto problematiku do dávno prekonaných polôh“ ([28], 533).

Celkový priebeh a záver vyloženého sporu iba potvrdzujú názor, že v 60-tych rokoch nadobudli v našom historicko-filozofickom výskume prevahu racionálne a antischematické prístupy k dejinám filozofie sumarizované v texte E. Városovej a že oficiálna Ždanovova koncepcia ideologickej interpretácie filozofickej minulosti takmer úplne stratila svoju oporu a opodstatnenie.

Otázniky nad „leninskou etapou“. V polovici 60-tych rokov sa filozofická historicko-metodologická diskusia rozširuje aj na oblasť samej marxistickej filozofie. Stretávame sa s kritikou interpretácie dejín samej marxistickej filozofie a metodologických postupov, uplatňovaných v jej výskume.

Od päťdesiatych rokov sa aj vo výskume dejín marxistickej filozofie u nás akceptovali a všeobecne uplatňovali princípy a metódy vyplývajúce zo sovietskej historicko-filozofickej koncepcie, z tzv. leninskej etapy rozvoja marxistickej filozofie. Pre túto koncepciu je charakteristické nielen tvrdenie, že Leninova filozofia je jedine správnym rozvinutím Marxových a Engelsových filozofických názorov a vrcholom v rozvoji marxistického filozofického smeru, ale aj a najmä to, že sa svojrázne interpretované a kodifikované Leninove názory vyhlasujú za kritérium správnosti nielen marxistickej filozofie, ale filozofie vôbec. Základom tejto interpretácie a kodifikácie boli tézy, ktoré pod Stalinovým vedením vypracovala skupina apologetických sovietskych filozofov (Mitin, Judin, Račevič a ďalší) a ktorými v roku 1930 v Sovietskom zväze vlastne uzavreli známy filozofický spor medzi tzv. mechanistami a deborinovcami („menševizujúcimi idealistami“). Stranícko-ideologickou kanonizáciou týchto téz, najmä tézy o straníckosti filozofie, sa sovietska filozofia stala nástrojom na priame zdôvodňovanie stranícko-štátnej politiky a ideológie.

Akceptovanie pojmu a koncepcie tzv. leninskej etapy vo vývoji marxistickej filozofie znamenalo v interpretácii dejín marxistického myslenia na Slovensku najmä toto:

a) rešpektovanie sovietskej filozofie ako najvyššieho stupňa vo vývoji marxistickej filozofie a následne aj ako vrcholu filozofie vôbec;

b) uplatňovanie oficiálnej sovietskej filozofie ako kritéria pri hodnotení filozofickej tvorby na Slovensku;

c) ostré rozhraničovanie dvoch období v dejinách marxistického myslenia: problematickej filozofie obdobia II. internacionály a dokonalej filozofie tzv. leninskej etapy.

Keďže oficiálna marxisticko-leninská filozofia bola ako súčasť sovietskej politicko-ideologickej doktríny – v rozpore s hlučnými vyhláseniami o svojej tvorivosti – de facto uzavretým systémom, interpretovala aj „vlastné dejiny ako nedokonalú minulosť svojej dokonalej prítomnosti“, ako „predhistóriu stalinského poňatia dialektického a historického materializmu“ ([30], 162 a 160). Vlastnú minulosť prispôbovala svojim aktuálnym, najmä ideologickým potrebám a vytvárala tak jej falošný obraz – či už tým, že jednotlivé málo významné alebo celkom bezvýznamné fenomény a osobnosti glorifikovala, alebo tým, že ich (počnúc Bernsteinom a Kautským a končiac frankfurtskou školou a filozofiou praxe) ako inkompatibilné s uznávanými princípmi znevažovala a zo svojho obrazu minulosti vylučovala.

Kritiku oficiálnej verzie dejín marxistickej filozofie a koncepcie „leninskej etapy“ vývoja marxistickej filozofie rozvíjal na Slovensku v rokoch 1966–1968 J. Uher. Začal ju hľadaním odpovede na otázku, prečo sú z celej oblasti dejín filozofie u nás najhoršie spracované práve dejiny marxistickej filozofie. Zistil súvislosť medzi apologetickosťou marxistickej filozofie a jej neschopnosťou podrobiť sa sebaanalýze, preskúmať, koľko mala „v sebe – v konkrétnej historickej situácii a podobe – naozaj vedeckých a koľko zmystifikovaných a vyslovene idealistických prvkov“ ([31], 40). Bez pochopenie seba samej ako „vnútorné diferencovaného a ustavične sa protirečivo vyvíjajúceho javu“ – konštatoval J. Uher – „nemohla marxistická filozofia adekvátne poznávať svoju vlastnú históriu“. Ako raritu uviedol v tejto súvislosti fakt, že jediný prehľad marxistickej filozofie v Československu po roku 1945 napísal zoči-voči nemohúcnosti marxistickej historiografie reprodukovat' dejiny marxistickej filozofie N. Lobkowicz v zahraničí. J. Uher spochybnil aj snahu spracovať dejiny marxistickej filozofie „samostatne, viacmenej izolovane a oddelene od ostatných súčasne... jestvujúcich smerov“. Napokon v rozpore s vtedy bežným ideologickým prekrucovaním a ochudobňovaním dejín marxistickej filozofie vyslovil J. Uher stanovisko, že ani z histórie marxizmu nemožno vylučovať žiaden politicko-ideologicky inkriminovaný filozofický prúd, napríklad trockizmus, že je nevyhnutné „vedecky sa s ním vyrovnat'“ ([31], 39–42).

Ucelenejšiu kritiku a fundovanejšie odmietanie oficiálneho variantu interpretácie dejín marxistickej filozofie platného v Sovietskom zväze i u nás obsahuje neskoršia autorova štúdia ([32], 475–491). Kým v jej prvej časti sa zaoberá všeobecným aspektom nastolenej problematiky (počnúc jej genézou, obdobím a politicko-ideologickými okolnosťami vzniku pojmu „leninská etapa“ v Sovietskom zväze a jeho aplikácie u nás a končiac pochybnosťami o jeho adekvátnosti), v druhej časti skúma negatívne dôsledky koncepcie tzv. leninskej etapy v marxistickej historiografii u nás.

Tézovite možno názory prezentované v štúdií zhrnúť takto:

a) Otázka „leninskej etapy“ je otázka Leninovho filozofického prínosu, ktorá sa vynorila už na začiatku storočia. Podľa toho, ako na ňu marxistickí filozofi odpovedajú, „leninskú etapu“ buď uznávajú, alebo neuznávajú, prípadne ju nepovažujú za reprezentanta celej marxistickej filozofie v 20. storočí.

b) Termín „leninská etapa“ sa objavil v Sovietskom zväze v roku 1931, keď na priamy Stalinov zásah stranické vedenie zastavilo filozofické diskusie a po obvinení filozofov, že недоceňujú význam Lenina ako filozofa, vytýčilo za ich hlavnú úlohu rozpracovať tzv. leninskú etapu rozvoja filozofie. Na Slovensku tézu o „leninskej etape“ prijal na začiatku 30-tych rokov L. Szántó, ktorý sa Leninov prínos do filozofie snažil vo svojej tvorbe určitým spôsobom aj vymedziť.

c) Téza o „leninskej etape“ je najmä tézou sovietskej filozofie.

d) Tézu o „leninskej etape“ problematizujú dnes najmä tieto okolnosti:

- leninizmus sa vo filozofii vyvodzuje iba z Leninovho diela *Materializmus a empiriokriticismus* a teória odrazu v ňom založená sa jednostranne považuje za kritérium marxistickej filozofie;

- na základe uvedeného kritéria sa z dejín marxistickej filozofie vylučujú mnohí významní myslitelia a prúdy, najmä antropologický prúd, okrem iného aj preto, že sa filozofická tvorba nezhoduje s vnútornými vednými hľadiskami, ale na základe mimoštruktúrnych, politických a časovo preferovaných kritérií;

- nejednoznačne, skôr konfúzne sa vymedzuje trvanie tzv. leninskej etapy; sovietski autori, ktorí zahrňujú do nej aj prítomnosť a budúcnosť marxistickej filozofie, si neuvedomujú paradox, keď pod názov „leninská etapa“ zahrňujú aj známe schematické a dogmatické názory z minulých desaťročí.

V závere prvej časti štúdie sa jej autor kacírsky dožaduje kritického, historického prístupu v štúdiu Leninovej filozofickej tvorby, vyjasnenia jej originality a odmieta jej doktrínarske vysvetľovanie.

Keď v druhej časti štúdie analyzuje J. Uher situáciu vo výskume dejín marxistickej filozofie na Slovensku, vytyka mu, že „zachytáva viac-menej kvantitatívnu stránku“ svojho predmetu a že neraz vyzdvihuje iluzórne prednosti marxistickej filozofie. Ďalej vyžaduje, aby sa výskum stal v budúcnosti „predovšetkým kritickým sebaopoznaním, sebareflexiou nášho doterajšieho filozofického vývinu“, aby sa zbavil vulgarizátorského chápania triednosti a stranickosti vedy a kriticky hodnotil aj postupy a zjednodušené závery jednotlivých osobností marxistickej filozofie minulosti na Slovensku (L. Szántó a E. Urx).

Hoci postoj J. Uhra k marxisticko-leninskej filozofii nebol absolútne odmietavý, hoci sa ju naopak snažil modernizovať z pozície jej vlastných, slovne deklarovaných princípov, prekračoval svojimi názormi prípustné medze kritiky a narazil na odpor predstaviteľov oficiálnej línie marxisticko-leninskej filozofie, predovšetkým na odpor sovietskych autorov.

Kritický postoj k metódam a k úrovni výskumu marxistickej filozofie nie je však jediným dôvodom záujmu sovietskych filozofov o dianie v slovenskej filozofickej historiografii. Historicko-filozofická diskusia a kritika oficiálnej schematickej línie prístupu k filozofickej minulosti rozvíjala sa u nás od samého začiatku v kontexte so zahraničným filozofickým prostredím. Kým je však pre jej prvé obdobie, zahrnujúce najmä druhú polovicu päťdesiatych rokov, charakteristická skutočnosť, že sa odporcovia zjednodušujúcich názorov na dejiny filozofie odvolávajú vo svojich prácach na niektoré postoje nekonformných filozofov najmä v Poľsku (L. Kołakowski, B. Baczkowski), ale i v Sovietskom zväze (B. M. Kedrov, M. D. Kammari), v 60-tych rokoch sa situácia mení v tom zmysle, že kritické hlasy historikov filozofie zo Slovenska prenikajú pri rôznych príležitostiach i na filozofické fóra v zahraničí.

S metodologickými problémami a spormi v historiografii slovenskej filozofie zoznámili napríklad široký okruh zahraničných filozofov začiatkom roku 1967 v Moskve A. Kopčok a J. Uher. „Ich vystúpenie vzbudilo nielen ohlas, ale aj polemiku“ ([33], 304), najmä tým, že v ňom prezentovali takéto názory a stanoviská:

a) Súdobý výskum dejín filozofie na Slovensku vyvolali a determinovali mimofilozofické, najmä politické a ideologické faktory, vytýčený mu bol cieľ zdôvodniť komunistické idey v národnom vývine. Preto sa spočiatku pragmaticky orientuje na objavovanie tzv. pokrokových tradícií, pričom jednotlivé historicko-filozofické fenomény, ktoré z politicko-ideologického hľadiska hodnotí ako pokrokové alebo reakčné, vytrháva podľa aktuálnych potrieb z ich spoločensko-historického kontextu, účelovo ich zatracuje alebo idealizuje; zjednodušuje tak svoj predmet, ktorý sa nechápe ako zložitý „ucelený proces poznania s jeho imanentnými špecifickými zákonitosťami a problémami, ale ako zásoba ideí, do ktorej sa siahla pri vytváraní aktuálnych politických a ideologických koncepcií“ ([33], 306).

b) K zjednodušovaniu historicko-filozofickej práce, „k nepripustnému podceňovaniu funkcie idealistických systémov v dejinách filozofie“ a ich prínosu k filozofickému poznaniu viedol na Slovensku známy Ždanovov prejav o knihe Aleksandrova *Dejiny západoeurópskej filozofie* ([33], 307).

c) Keď sa marxistická filozofia stala uzavretým systémom, prevládlo vo filozofickej historiografii „historické vysvetľovanie a zdôvodňovanie spomínaného systému marxistickej filozofie“ ([33], 307).

d) Dogmatizmus a glorifikácia existujúcej podoby marxistickej filozofie potlačili potrebu „kritickej sebaanalýzy, sebareflexie a sebapoznávania“, a preto dodnes chýba „ucelené a dostatočne kritické skúmanie jej vlastných dejín“ ([33], 309).

Proti predneseným tézam ostro vystúpil ostro popredný sovietsky filozof M. T. Jovčuk.

K metodologickým otázkam dejín marxistickej filozofie sa ešte kritickejšie vyjadril J. Uher na ďalšom medzinárodnom filozofickom fóre ([34], 471). Jednoznačne vyslovil názor, že v dejinách tejto filozofie existujú dve rozvojové línie, na ktoré historici musia prihliadať:

a) „scientistická“, založená na pojmoch „objektívnych zákonov“ a teórii odrazu, začínajúca Engelsovou *Dialektikou prírody*, pokračujúca K. Kautským, G. V. Plechanovom, Leninovým *Materializmom a empiriokriticizmom*, Bucharinovou *Teóriou historického materializmu* a prácami sovietskych filozofov v 30-50-tych rokoch, a b) „antropologická“, vychádzajúca z človeka a jeho praxe, začínajúca Marxovými *Ekonomicko-filozofickými rukopismi*, vedúca cez Leninove *Filozofické zošity* k Lukáčovmu dielu *História a triedne vedomie* a ku Gramscimu. S týmto Uhrovým tvrdením opäť polemizoval M. T. Jovčuk.

Keď sme teda na Slovensku už takmer nemali filozofov, ktorí by obhajovali ždanovovsko-stalinskú koncepciu dejín filozofie, ujímali sa tejto aktivity aj smerom do nášho prostredia priamo sovietski filozofi. V súlade s uvedenými kritickými výhradami voči oficiálnemu variantu dejín marxistickej filozofie a na podporu tvorby diferencovanejšieho pohľadu na jej minulosť rozvíja sa v tomto období u nás aj ďalšia aktivita – odborná filozofická tlač publikuje názory proskribovaných autorov. S primeraným úvodom uverejnil napríklad časopis *Filozofia* v roku 1968 text *Karl Korsch o vedomí a jeho predmete* [35].

Nevšedný príspevok do diskusie. Do rámca odmietania a kritiky marxisticko-leninskej schémy a ideologizovaného čierno-bieleho obrazu histórie filozofie zapadá u nás v 60-tych rokoch organicky aj vydanie *Antológie z diel filozofov*, začaté v roku 1966 a dokončené v roku 1977. Zaslúžil sa oň najmä I. Hrušovský, ktorý bol po celé roky bezpochyby kľúčovou osobnosťou a oporou kritického prúdu vo filozofickej historiografii na Slovensku. Takéto hodnotenie jednej z našich najvýznamnejších historicko-filozofických udalostí uplynulého polstoročia nám umožňujú najmä dva nasledovné dôvody:

a) V prikom rozpore s oficiálnou marxisticko-leninskou koncepciou dejín filozofie bola už sama základná idea veľkolepého diela, podľa ktorej proti stagnácii a v záujme rozvoja vlastnej filozofickej tvorby treba „asimilovať“ a integrovať“ výdobytky (najmä vrcholné) a podnety veľkých filozofických objavov a iniciatív uplynulých rokov“ ([36], 7). Tento cieľ – ako zdôrazňuje vedecký redaktor v úvode k I. zväzku – možno dosiahnuť len systematickým štúdiom filozofických ideí minulosti a súčasnosti priamo z prameňov, a nie z interpretácií, „často až príliš prikro ovplyvnených súčasnými filozofickými koncepciami a ideologickými naliehavosťami“ ([36], 7). Proti vulgárnej schéme dejín filozofie sa tu teda stavia filozofické myšlienkové bohatstvo minulosti v jeho konkrétnej pôvodnej podobe alebo, inými slovami, uzavretosť filozofie – ktorá sa práve vzhľadom na túto svoju črtu uspokojuje s akýmsi surogátom dejín – sa nahľadáva jej konfrontáciou so skutočnými dejinami, jej chudobná prítomnosť sa kritizuje bohatstvom minulosti.

b) V odborne fundovaných úvahách k jednotlivým zväzkom *Antológie*, autormi ktorých sú poprední slovenskí filozofi, odôvodňujú a uštalujú sa princípy a metodologické postupy často nastolované a obhajované v sledovaných historicko-filozofických diskusiách.

Osobitne treba vyzdvihnúť to, že autori úvodných textov presvedčivo vysvetľujú význam poznania špecifickosti a imanentnej stránky filozofie v jej historickom vývoji. Odmietajú „jednostranne sociologizujúci prístup“, „absolutizovanie sociálno-politického aspektu“ vo filozofickej historiografii a orientujú výskum dejín filozofie na poznanie skutočných zdrojov filozofickej tvorby: „Zdroje filozofickej aktivity spočívajú vo vnútorných a špecifických pohyboch filozofického myslenia...“ ([37], 9). Orientácia historicko-filozofického poznania na špecifické stránky filozofie umožňuje lepšie pochopiť aj pravú funkciu širokého spoločenského okolia v jej vývoji, lebo takýto „prístup nevylučuje vplyv, a to ani podstatný vplyv sociálno-ekonomických faktorov, osvetľuje ich však ako komponenty vlastného vnútorného pohybu filozofického myslenia prostriedkami špecificky filozofickej povahy“ ([37], 12), pretože filozofia vo svojom vývoji „musí reagovať svojimi špecifickými prostriedkami na impulz milieua“ ([36], 10). Tieto a ďalšie podobné myšlienky vyznievajú tu presvedčivejšie ako hocikde inde a hocikedy predtým, lebo sú formulované ako závery analýz pôvodného historicko-filozofického materiálu.

Zdôrazňovanie významu špecifickosti a imanentnej stránky vývoja filozofie v jej dejinách má však aj ďalší, nemenej dôležitý zmysel. Je to odmietnutie „ostrej vyhranenosti“, „deliacej čiary“ medzi marxistickou filozofiou a členitou nemarxistickou filozofiou, odmietnutie pohľadu, ktorý „viedol k záverom o neprekonateľnej priepasti medzi nimi, o kvalitatívne novej etape vývinu filozofie, k teórii o rozklade, zahŕňaní, ku koncepcii tzv. čierno-bielej schémy v hodnotení novej filozofie“ ([37], 12). Zorný uhol špecifickosti a imanentnej stránky vo vývoji filozofie „nestiera deliacu čiaru... no ukazuje nám oba fronty (marxistickú a nemarxistickú filozofiu – A. K.) ako súčasť celkového vývinového pohybu filozofie modernej doby“, ukazuje, „že sú

produktom spoločnej situácie, ktorá vo filozofii vyzrela v 19. storočí, že otázka jej riešenia je základnou filozofickou otázkou tejto doby vôbec“ ([37], 12). Takto formulovaný postoj znamená bezpochyby aj určitú podobu odmietania Ždanovovej koncepcie dejín filozofie ako „polarizácie filozofie na dva základné protikladné smery“, ako boja materializmu a idealizmu, marxistickej a idealistickej filozofie, odmietania, ktoré umožňuje „zrovnoprávnenie“ filozofických smerov, prúdov a tendencií, a teda aj iný vzťah medzi nimi – vzťah tolerancie, dialógu, vzájomného ovplyvňovania, komplementarity namiesto odmietania a negácie.

V súvislosti s vymedzovaním nového postoja k idealistickým filozofickým smerom a prúdom minulosti, ale i prítomnosti, si v úvodných textoch k jednotlivým zväzkom *Antológie* zasluhuje pozornosť tak objasňovanie príčin a koreňov odmietaného zjednodušujúceho vzťahu marxistickej filozofie k ostatnej filozofii, ako aj na svoju dobu odvážne hodnotenie významu marxistickej filozofie.

K prvému komplexu problémov napríklad čítame: „... Dlhé obdobie jednostranného sociologizujúceho prístupu a dokonca úplného nedostatku tvorivej a detailnej práce v oblasti dejín filozofie... sa najškodlivejšie prejavilo práve v hodnoteniach a postojoch k nemarxistickej filozofii predošlého a nášho storočia“ ([38], 9). Z absolutizácie sociálno-politického aspektu sa vyvodzovalo aj známe stieranie špecifickosti a prehliadanie pestrosti jednotlivých prúdov nemarxistickej filozofie.

Mnoho nového a nekonvenčného nachádzame aj vo výrokoch autorov úvodov k jednotlivým zväzkom *Antológie* o poznávacej hodnote idealistických filozofických smerov a prúdov. Výstižný je pohľad jedného z autorov na históriu prístupu k idealistickej filozofii u nás v uplynulom období: najprv sa objavuje teória o jej rozklade a zahŕňaní, potom sa pripúšťa jej schopnosť „nastolovať určité problémy a podnety, pričom sa „ich správne riešenie... hľadá mimo rámca možnosti nemarxistickej filozofie“ ([37], 12). Teraz „stáva sa zrejmom nielen naliehavosť pramenného oboznámenia sa s týmito smermi“ ([38], 9), ale zdôrazňuje sa aj potreba overovať výsledky vlastnej aktivity „konfrontáciou s prácou vykonanou na rozvoji moderného filozofického myslenia nemarxistickými filozofickými školami a smermi“ ([37], 13). Zmysluplnosť takejto konfrontácie vyplýva iste najmä z toho, že sa predpokladá už aj možnosť pozitívnych riešení problémov v rámci nemarxistických filozofických smerov, o ktoré možno obohatiť vlastnú tvorbu. O význame filozofického scientizmu sa napríklad píše, že „pozitívne plody tejto iniciatívy možno využiť pre vedeckú filozofiu, že ich možno integrovať do rámca systémovej filozofie vybudovanej na vedeckých základoch a predpokladoch“ ([39], 33). Podobný postoj zaujíma citovaný autor k existencializmu, ktorý „prichádza aj k nám; či už ako kritika marxistickej filozofie, ako výzva na súboj v problematike, ktorou upútal pozornosť“ a získal si popredné miesto v západnej filozofii, alebo aj ako úprimné úsilie obnoviť na pôde marxizmu viac alebo menej zabudnutý myšlienkový odkaz mladého Marxa, obohatiť marxizmus o = skromné drobné pravdy (Sartre) z oblasti filozofického bádania o človeku“ ([37], 26).

Svojráznosť vydania *Antológie z diel filozofov* ako príspevku k tvorbe komplexného uceleného a diferencovaného obrazu dejín filozofie spočíva teda jednak v tom, že dejiny filozofie predkladá v typických ukážkach z diel osobností svetového významu, a to bez účelovej ideologickej selekcie, a jednak v tom, že slovenským záujemcom otvára – pravdepodobne jediným možným spôsobom v tých časoch – cestu k dovtedy zaznávaným a odmietaným svetovým filozofickým smerom a prúdom.

Návrat k prekonaným princípom a stanoviskám. Kritické prúdy a tendencie, ktoré sa od polovice 50-tych do konca 60-tych rokov v rámci marxistickej filozofie na Slovensku rozvinuli, boli v ďalšom období – za známych politicko-ideologických okolností – odmietané a potláčané ako prejavy tzv. filozofického revizionizmu. V oblasti výskumu dejín filozofie a v sledovanej historicko-filozofickej metodologickej diskusii sa tento proces prejavil v ústupe od viacerých protischematických metodologických zásad a postupov, presadzovaných a takmer všeobecne uznávaných v predchádzajúcich rokoch.

Vo filozofickej historiografii na Slovensku nadobúda vo všeobecnosti opäť prevahu oficiálna sovietska koncepcia dejín filozofie, ktorou je tentoraz vlastne už i sovietskymi filozofmi značne modifikovaná známa Ždanovova koncepcia dejín filozofie. Práve tak, ako sa v minulosti jednotliví autori odvolávali na B. Baczka, L. Kołakowského, B. M. Kedrova atď., konštatuje sa teraz: „Obsiahle a vysokokvalifikované diskusie najmä sovietskych odborníkov nám pomohli zaujať stanovisko, ktoré podľa nás zodpovedá špecifickým podmienkam a okolnostiam, za akých sa uskutočňoval vývin filozofického myslenia u nás i za akých sa formovali jednotlivé myšlienkové postoje“ ([40], 11). Zoči-voči diferencovanejšej koncepcii dejín filozofie, ktorá sa po takmer dvadsať rokov trvajúcich diskusiách a sporoch všeobecne aj akceptovala, sa však už nedalo vracať priamo ku kompromitovanému odmietnutému čierno-bielemu videniu filozofickej minulosti. Preto sa v textoch jednotlivých autorov stretávame v novej situácii nielen s oprašťovaním prekonaných princípov a stanovísk, ale so zrejším hľadaním kompromisných formulácií, ktoré by umožnili, a napokon aj umožňovali, pokračovať v rozvíjaní historicko-filozofického výskumu.

V 70-tych a 80-tych rokoch si v našej filozofickej historiografii nemožno z tohto hľadiska nevšimnúť najmä tieto skutočnosti:

1. Opätovne sa kritizuje a odmieta v minulosti akceptovaná a často zdôrazňovaná myšlienka o relatívnej samostatnosti, imanentnosti vývoja filozofie v jej dejinách. Podstata „filozofického revizionizmu“ vo filozofickej historiografii sa nachádza najmä v tom, že pri výskume dejín filozofie „absolutizuje sa relatívna samostatnosť ich evolúcie“ ([41], 31), že „jednostranné absolutizovanie (sic!) relatívne samostatného vývinu marxistickej filozofie, ... ako aj dopĺňanie názorami rôznych súčasných = marxizujúcich = filozofických smerov našlo odraz aj v metodológii výskumu dejín marxistického myslenia na Slovensku“ ([41], 30). V snahe maximálne ideologizovať výskum opäť sa stavia do popredia „najmä triedno-politická línia pri výskume filozofických otázok“ ([41], 38) našej minulosti.

2. V rozpore s myšlienkami vyslovenými v minulosti a spochybňujúcimi tézu, že boj idealizmu a materializmu je základným zákonom dejín filozofie, v ktorom sa prejavuje polarizácia spoločensko-triednych síl, znova sa zdôrazňujú a rozpracúvajú tvrdenia, že dejiny filozofie vždy boli a sú dejiskom boja strán vo filozofii – boja materializmu a idealizmu, dokonca že sa „na vývin oboch línií treba pozeráť ako na vývin dvoch odlišných podstát“, protikladných podstát, skutočných krajností, ktoré nemajú a nechcú mať nič spoločné a nedoplňujú sa navzájom ([42], 704-706). Ak sa v 60-tych rokoch odmietala „ostrá vyhranenosť“ a „deliaca čiara“ medzi marxistickou a nemarxistickou filozofiou a volalo sa po obohacovaní marxistickej filozofie „skromnými drobnými pravdami“, v nových duchovných pomeroch sa vyhlasuje za neakceptovateľnú predstava, „že materializmus možno =doplňovať=, =obohacovať= určitými prvkami idealizmu, že určité idealistické koncepcie, =racionálne zrnká=, možno integrovať do materializmu, a tak

usmerňovať, ovplyvňovať jeho vývin“ ([42], 704-706). Vzťah medzi marxistickou a nemarxistickou filozofiou sa teda opäť definuje tak, že sa prehlbuje známe sektárstvo marxistickej filozofie.

3. V protiklade so snahou orientovať sa vo výskume dejín filozofie na špecificky filozofické javy, precizovať maximálne predmet historicko-filozofického výskumu, obnovuje sa už prekonaná požiadavka neprimeraného rozširovania jeho predmetu, konkrétne predmetu výskumu dejín marxistickej filozofie, o štúdium ilegálnych straníckych dokumentov, tlače, slovenského prekladu častí *Dejín VKS (b)*, úryvkov Marxovho *Kapitálu* atď. ([41], 30). I v texte, v ktorom sa formulujú metodologické zásady a smernice pre výskum dejín filozofie na Slovensku v 20. storočí, sa považuje za nedostatok minulosti, „že ako výskumný materiál zostali nepovšimnuté stranícke dokumenty“ ([42], 703).

4. Na rozdiel od spochybňovania, dokonca odmietania sovietskej koncepcie „leninskej etapy“ v interpretácii dejín marxistickej filozofie, s ktorým sa stretávame u nás v 60-tych rokoch, akceptuje sa táto koncepcia opäť v celom rozsahu. Tvrdí sa dokonca, že už v *Doslove k Prehľadu dejín slovenskej filozofie* sa „nepriamo odmietala oprávnenosť a podstata leninskej etapy vývinu marxistickej filozofie“ ([41], 38). V duchu jej obrozených princípov sa negatívne hodnotí i kritické myslenie nedávnej minulosti, a to ako „pokusy o dezintegráciu marxisticko-leninskej filozofie“, ako „revizionizmus a oportunistizmus vo filozofickej tvorbe u nás“ ([42], 717). A napokon, kým v *Predhovore k Antológii z diel filozofov* oznamoval jej vedecký redaktor v I. zväzku diela, že v X. zväzku publikácie bude uverejnený výber z diel Marxa, Engelsa, Mehringera, Plechanova, Lenina, Gramsciho atď., čo zodpovedalo predstavám o minulosti marxistickej filozofie, aké sa vytvárali v 60-tych rokoch, nenachádzame v tejto publikácii, vydananej roku 1977, už výber z filozofie Gramsciho a ďalších. V úvode zväzku sa dokonca stretávame s kritikou tzv. filozofie praxe ([43], 40), čo je iste i v rozpore s presvedčením autora záveru zväzku, že všetkým osnovateľom a realizátorom *Antológie* „veľmi záležalo na nezáuženom a diferencovanom pohľade na celé dejiny filozofie“ ([44], 788).

5. V historicko-filozofických metodologických sporoch v 70-tych a 80-tych rokoch sa stretávame i s určitým novým javom: ako priami kritici slovenských historikov filozofie a obhajcovia sovietskej koncepcie dejín filozofie vystupujú priamo sovietski filozofi. Nielen na stretnutiach filozofov, ale aj vo svojich publikáciách. Sovietsky filozof S. F. Odujev kritizuje napríklad J. Uhru za odmietanie koncepcie „leninskej etapy“ v interpretácii dejín marxistickej filozofie ([45], 482) a V. D. Skaržinskaja J. Bodnára za zmierovanie materializmu a idealizmu v rámci jeho kritiky čierno-bielej schematizácie filozofického myslenia ([46], 152).

6. V protiklade k názoru – ktorý sa v 60-tych rokoch často zdôrazňoval –, že základným zmyslom historicko-filozofického poznávania je rozvoj súčasného filozofického myslenia, stavia sa všeobecne opäť do popredia – ako pri zakladaní výskumu dejín filozofie na Slovensku na začiatku 50-tych rokov – „politicko-ideologický aspekt významu dôkladného a všestranného poznania dedičstva minulosti“ a „aktívneho osvojovania si jeho progresívneho odkazu“, teda opäť selektívny prístup k filozofickej tradícii.

Iba na základe ďalšieho vecného rozboru historicko-filozofickej tvorby z tohto obdobia možno zistiť a preukázať, či a do akej miery obrodzovaná ždanovovská schéma dejín filozofie ovplyvnila konkrétny historický výskum, či a do akej miery sa v rozpore s jej formálnym deklarovaním uprednostňovala vo výskume historická skutočnosť.

Záver. Lektúra textov zo sledovaných diskusií a sporov, najmä ich jazyk, terminológia a dikcie, ale i niektoré z nastoľovaných problémov nevyvolávajú u dnešného čitateľa príjemný zážitok. Nemožno si však pritom nevšimnúť fakt, že za dobovou terminológiou a frázami sa skrýva konflikt medzi snahou o autentické historicko-filozofické poznanie a vnucovanými dogmami a schémami, predstavujúcimi v tom čase súčasť a piliere vládnucej politickej doktríny v oblasti filozofie. Preto ich odmietanie vyjadrovalo vtedy vlastne určitý druh odporu proti totalitnému ovládnutiu jednej z významných sfér našej kultúry a z jeho súčasnej analýzy vyplýva i dnes rad pozoruhodných historicko-filozofických poznatkov.

1. Ukazuje sa, že k výkladu dejín filozofie v období monopolného postavenia marxisticko-leninskej filozofie treba pristupovať diferencovane, že ani filozofické myslenie týchto čias nebolo jednotvárne a bezkonfliktné. Okrem známeho trvalého sporu marxistickej filozofie ako celku s inými filozofickými smermi je i pre túto filozofiu príznačná existencia jej vnútorných prúdov, sporov a konfliktov, ktoré nie sú zanedbateľné aj preto, že práve ich obsah, napätie a najmä kvalita dosahovaných záverov podmieňovali nielen úroveň tejto filozofie v tom-ktorom období, ale aj jej vzťah k ostatnému filozofickému svetu. V tejto súvislosti upútava pozornosť najmä odpor, ktorý stranícko-ideologicky kodifikovanému filozofickému prúdu, jednotlivým jeho dogmám kládli rôzne kritické, „racionalistické tendencie“, označované vtedajšími straníckymi ideológmi v duchu Leninovej kritiky E. Bernsteina za „revizionistické“ úchylky ([18], 516). Analyzované historicko-filozofické diskusie a spory v uplynulých desaťročiach sú práve prípadom takéhoto konfliktu.

2. Je zrejmé, že odporcovia a kritici oficiálnej marxistickej schémy dejín filozofie nespochybňovali najvšeobecnejšie princípy marxistickej historicko-filozofickej teórie a metodológie. Malo to najmä dva dôvody. Po prvé, pravdepodobne všetci kritickí autori nachádzali v tejto teórii a metodológii, najmä v Marxovej materialistickej sociologickej interpretácii kultúry, ako aj v (marxistami v určitej podobe akceptovanej a odporúčanej) Hegelovej filozofii, niektoré vedecky validné metodologické východiská pre historicko-filozofický výskum. Takým východiskom mohla byť napríklad direktíva vysvetľovať filozofickú problematiku minulosti v širšom spoločensko-kultúrnom kontexte, a nielen z jej vnútorných podmienok. Ak sa dnes takáto požiadavka javí ako banalita, nemusela ňou byť v situácii, keď sa uplatňovala v protiklade k všeobecne akceptovaným koncepciám vysvetľujúcim filozofické dianie nielen čisto filozofickými, ale neraz aj iracionálnymi faktormi. Po druhé, monopolné postavenie marxistickej ideológie vo filozofickom živote spôsobovalo, že sa aj odpor proti nej – podobne ako kacírstvo v stredoveku – nemohol verejne realizovať inak ako v jej jazyku a takpovediac pod jej zástavou. Z obidvoch uvedených dôvodov je pre tento odpor charakteristický fakt, že jeho predstavitelia argumentujú pri formulovaní svojich stanovísk nielen Hegelovými historicko-filozofickými názormi, ale aj a najmä vybranými myšlienkami raných Marxových, ale i neskorších Leninových filozofických prác, najmä *Filozofických zošitov*.

3. V rámci súčasného hodnotenia ideologicko-filozofických sporov tohto druhu možno sa v literatúre stretnúť s názormi, že v ich prípade ide iba o akúsi „rodinnú hádku“, ktorej význam neprekračuje rámec marxistického filozofického alebo ideologického prúdu. Ukazuje sa však, že tzv. revizionistická kritika môže mať i širší spoločensko-kultúrny význam. Kritika, modifikácia alebo odmietanie princípov oficiálnej marxisticko-leninskej koncepcie dejín filozofie pre-

sadzovaním inšpiratívnejších Marxových, ale i Leninových filozofických názorov – to všetko oslabovalo zvnútra monolit komunistickej doktríny, ktorý stranícko-politické kruhy osobitne strážili, a zároveň – hoci skromne a v rámci daných možností – rozširovalo priestor pre historicko-filozofickú prácu. Napríklad spomínaným spochybňovaním definície vzťahu materializmu a idealizmu ako priameho ideologického reflexu triednych bojov a základného zákona vo vývoji dejín filozofie, ako aj interpretáciou tohto vzťahu iba ako jedného z aspektov historicko-filozofického diania, oslabovali sa väzby filozofickej minulosti na politickú sféru, čo umožňovalo určitú dezideologizáciu historicko-filozofického výskumu a diferencovanejší pohľad na minulosť. Podobne presadzovaním tolerantného vzťahu k tzv. nemarxistickým filozofickým smerom, uznávaním ich prínosu k filozofickému mysleniu, ako aj vyvolávaním a zdôrazňovaním sporov v rámci samej marxistickej filozofie otvárala sa nepriamo cesta k rešpektovaniu plurality filozofických smerov a prúdov vôbec. Napokon v podmienkach monopolného postavenia marxisticko-leninskej filozofie a všeobecnej hegemonie komunistickej ideológie – a to nielen hlásanej, ale aj realizovanej a často aj vnútorne akceptovanej, v podmienkach, kedy otvorený odpor proti marxistickej ideológii nebol možný a ani neexistoval, mohli mať nielen snahy tých, čo princípy marxistickej historicko-filozofickej teórie a metodológie prijímali, ale i snahy tých, čo ju odmietali a nemali dosť síl a možností na to, aby sa proti tejto teórii a metodológii i otvorene postavili, iba takúto revizionistickú podobu. Pre vtedajšie pomery iste i u nás platilo, že revizionizmus nebol iba fragmentom osobného života niekoľkých jednotlivcov, „ale aj ohnivkom našich spoločných dejín“, že sa vládnuca filozofia a ideológia vôbec vtedy „podkopávala najmä prostredníctvom revizionizmu, rozhodne sa nemohla podkopať bez revizionizmu“ ([46], 18). Nič iné totiž vo vtedajšom verejnom filozofickom živote na Slovensku nebolo možné a ani neexistovalo.

4. Historicko-filozofické diskusie neboli v slovenskej historiografii umelo vykonštruované, rozvíjali sa ako moment konkrétneho výskumu a svojou úrovňou a efektmi ovplyvňovali jeho priebeh a výsledky. Skutočnosť, že autori historicko-filozofických diel, ktoré v tomto období a ovzduší vznikali, neprekročili celkový rámec marxistickej historicko-filozofickej metodológie, prejavuje sa v ich tvorbe najmä v určitom apriorizme, vyplývajúcom z tézy, že marxistická filozofia je vyvrcholením celého predchádzajúceho vývoja, a teda aj kritériom jeho hodnotenia atď. Zároveň však obsahuje táto tvorba cenné historické poznanie, pretože jej autori odmietali v rôznej miere zjednodušené schémy a konkrétnu filozofickú aktivitu na Slovensku skúmali v jej reálnej podobe.

5. Tzv. filozofický revizionizmus začínajúci vo filozofii na Slovensku v 50-tych rokoch spochybňovaním historicko-filozofických téz marxizmu-leninizmu sa neskôr, v 60-tych rokoch, rozšíril aj do ďalších filozofických disciplín a mal by sa stať predmetom ďalšieho historicko-filozofického výskumu.

LITERATÚRA

- [1] BODNÁR, J.: Metodologické otázky výskumu dejín filozofického myslenia na Slovensku. In: *Filozofia* 36, č. 6, Bratislava 1981.
- [2] Prvá konferencia o súčasnom stave filozofie na Slovensku. In: *Filozofický zborník SAVU*, V, Bratislava 1950.

- [3] SEGĚNOVÁ, E.: Kolektívna úloha slovenských filozofických pracovníkov. In: Filozofický zborník SAVU, VII, č. 3-4, Bratislava 1952.
- [4] ŽDANOV, A. A.: Situace na filozofické frontě v SSSR. In: Ždanov, A. A.: O umění, Praha 1950.
- [5] VÁROSOVÁ, E.: K náčrtu dejín slovenskej filozofie. In: Kultúrny život VII, č. 25. Bratislava 1955.
- [6] KOPČOK, A.: Elasmizmus – ideológia protirevolučnej slovenskej buržoázie. In: Filozofický časopis X, č. 1. Bratislava 1955.
- [7] STRINKA, J.: Boj dvoch línii v dejinách filozofie. In: Filozofický časopis X, č. 3. Bratislava 1955.
- [8] HANZEL, L.: Revízia vedeckého svetonáhľadu – ideologický základ a východisko sociáldemokratizmu. In: Pod zástavou socializmu č. 21. Bratislava 1955.
- [9] MÜNZ, T.: Za správne chápanie boja materializmu a idealizmu v dejinách slovenskej filozofie. In: Slovenský filozofický časopis XI, č. 2. Bratislava 1955.
- [10] TOPOLESKÝ, M.: Revolučnosť a tradícia. In: Pod zástavou socializmu 12, č. 4. Bratislava 1957.
- [11] HRUŠOVSKÝ, I.: K hodnoteniu našej filozofie. In: Slovenský filozofický časopis XII, č. 2. Bratislava 1957.
- [12] BACZKO, B. – KOLAKOWSKI, L.: Tradície vedeckého socializmu a úlohy marxistickej filozofickej historiografie. In: Filozofický časopis X, č. 3. Bratislava 1955.
- [13] BODNÁR, J.: K otázke hodnotenia idealizmu. In: Slovenský filozofický časopis XII, č. 3. Bratislava 1957.
- [14] STRINKA, J.: K otázke kritéria pokroku. (Poznámka na okraj Kapitoly z dejín slovenskej filozofie.) In: Slovenský filozofický časopis XII, č. 4. Bratislava 1957.
- [15] Kapitoly z dejín slovenskej filozofie. Bratislava 1957.
- [16] KUBSKI, J.: Skeptické myšlienky o základnej filozofickej otázke. In: Slovenský filozofický časopis XII, č. 1. Bratislava 1957.
- [17] HRUŠOVSKÝ, I.: Problémy, portréty, retrospektívy. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965.
- [18] KOLAKOWSKI, L.: Glavni tokovi marksizma III. Beograd 1985.
- [19] VÁROSOVÁ, E.: O potrebe teórie dejín filozofie. In: Slovenský filozofický časopis XIII, č. 1. Bratislava 1958.
- [20] VRANICKI, P.: Historija marksizma. Zagreb 1961.
- [21] UHER, J.: Z dejín slovenskej filozofie. In: Predvoj 2, č. 32. Bratislava 1957.
- [22] TOPOLESKÝ, M.: Bojovnou vedou proti revizionistickým vplyvom. In: Predvoj 3, č. 11. Bratislava 1959.
- [23] TOPOLESKÝ, M.: Ešte raz o pokroku a pokrokovosti. In: Predvoj 2, č. 11. Bratislava, 1958.
- [24] VÁROSOVÁ, E.: Nad metódou dejín filozofie. In: Otázky marxistickej filozofie XX, č. 4, 337-349. Bratislava 1965.
- [25] VÁROSOVÁ, E.: Doslov. In: Prehľad dejín slovenskej filozofie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965.
- [26] TOPOLESKÝ, M.: Rozmýšľanie o dogmatizme a o tom, ako proti nemu bojovať (Naokraj článku E. Városovej Nad metódou dejín filozofie.) In: Filozofia XXI, č. 2. Bratislava 1966.
- [27] VÁROSOVÁ, E.: Odpoveď M. Topol'skému. Filozofia XXI, č. 2. Bratislava 1966.
- [28] TOPOLESKÝ, M.: Škriepky okolo abecedy. In: Filozofia XXI, č. 5. Bratislava 1966.
- [29] HRUŠOVSKÝ, I.: Z minulosti a súčasnosti filozofie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961.
- [30] NOVÝ, L.: Marx v NSR. Bratislava 1967.
- [31] Diskusný príspevok J. Uhra. In: Srovnal, J. a kolektív: Otázky struktury a koncepcie marxistickej filozofie v ČSSR. Rozprawy ČSAV, řada společenských věd, 20, seš. 4. Praha 1967.
- [32] UHER, J.: Spory o leninskú etapu vo filozofii a problémy našej filozofickej historiografie. In: Filozofia XXII, č. 5. Bratislava 1967.
- [33] Sympóziom o aktuálnych problémoch dejín filozofie v Moskve. In: Filozofia XXII, č. 3. Bratislava 1967.
- [34] JOVČUK, M. T. – NARSKIJ, I. S. – RUTKEVIČ, M. N.: Vstreča redaktorov filozofskich i sociologičeskich žurnalov jevropskich stran socializma. In: Filosofskije nauki 11, No. 4. Moskva 1968.
- [35] Filozofia XXIII, č. 2. Bratislava 1968.
- [36] HRUŠOVSKÝ, I.: Predhovor. In: Antológia z diel filozofov. Predsokratici a Platón. Bratislava 1970.
- [37] BODNÁR, J.: Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus. In: Antológia z diel filozofov. Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus. Bratislava 1969.
- [38] HRUŠOVSKÝ, I. – ZIGO, M.: Pozitivismus, voluntarizmus, novokantovstvo. In: Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarizmus, novokantovstvo. Bratislava 1967.

- [39] BODNÁR, J.: Filozofický scientizmus. In: Antológia z diel filozofov. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied. Bratislava 1968.
- [40] BODNÁR, J.: Úvod. In: Dejiny filozofického myslenia na Slovensku. Bratislava, Veda 1987.
- [41] HANZEL, L.: Niektoré metodologické otázky výskumu dejín filozofie. In: Filozofia XXX, č. 1. Bratislava 1975.
- [42] BODNÁR, J.: Metodologické otázky výskumu dejín filozofického myslenia na Slovensku. In: Filozofia XXXVI, č. 6. Bratislava 1981.
- [43] HOLATA, L.: Marxisticko-leninská filozofia. In: Antológia z diel filozofov. Marxisticko-leninská filozofia. Bratislava 1977.
- [44] HRUŠOVSKÝ, I.: Doslov. In: Antológia z diel filozofov. Marxistická filozofia. Bratislava 1977.
- [45] ODUJEV, S. F.: Leninskoje filosofskoje nasledije i kritika sovremennogo revizionizma. In: Voprosy filosofiji, No 3. Moskva 1972.
- [46] SKARŽINSKAJA, V. D.: Obyknoennyj revizionizm. Moskva, Nauka 1976.
- [47] BELANČIČ, M.: Filozofija i doktrina. In: Theoria 31, 1988, br. 1-2. Beograd.

PhDr. Andrej Kopčok, CSc.
 Bárdošova 21
 831 01 Bratislava
 SR